

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
Nepilna laika klātienes studijas
1.līmeņa profesionālā studiju programma
“Pirmsskolas izglītības skolotājs”

SANDA KRIŽANOVSKA

Runas attīstības veicināšanas paņēmieni divgadīgiem bērniem bilingvālā pedagoģiskā procesā

Kvalifikācijas darbs

Darba vadītājs

Asoc.prof.

Akadēmiskais amats

Dr. Psych.

Zinātniskais /
akadēmiskais grāds

Valentīna Romenkova

Vārds, uzvārds

Paraksts

TUKUMS 2019

Anotācija

Kvalifikācijas darba temats: Runas attīstības veicināšanas paņēmieni divgadīgiem bērniem bilingvālā pedagoģiskā procesā

Pētījuma mērķis: noteikt efektīvākos un piemērotākos darba paņēmienus agrīnā vecuma bērnu runas attīstības veicināšanai bilingvālā pedagoģiskajā procesā.

Pētījuma teorētiskajā daļā analizēts bilingvisma jēdziens un tā ietekme uz agrīnā vecuma bērnu attīstību, aplūkojot divgadīgu bērnu vecumposma īpatnības un skatot runas attīstības veicināšanas galvenos paņēmienus bilingvālā izglītības procesā. Saskaņā ar teorētiskajām atziņām divgadīgs bērns otro valodu apgūst pēc tiem pašiem principiem kā dzimto valodu, līdz ar to var pieņemt, ka bērnam, kuram apgrūtināta komunikācija dzimtajā valodā, iespējamās grūtības otrās valodas apgūvē. Par darba teorētisko bāzi kalpoja tādu zinātnieku atziņas kā E. Bialystok (2010, 2011); C. M. Bonfiglio (2017), L. Lowry (2012), J. Paradis (2010, 2011), S.Vorda (2017), A. Gerasimova un V. Kuznecova (Герасимова, Кузнецова, 2004) u.c.

Empīriskajā daļā pētīti 12 divgadīgi bērni, analizējot viņu runas attīstības rādītājus latviešu un dzimtajā valodā, galvenokārt pievēršot uzmanību runas saprašanai abās valodās un vienkāršai lietošanai (atkārtošana latviski vai prasīto lietu nosaukšana, īsas atbildes uz pieaugušā jautājumiem, dzimtajā valodā pētīt arī izvērstas runas veidošanos, ko bērns mērķtiecīgi sāk lietot komunikācijai).

Kvalifikācijas darbā atklātas pedagoģiskā procesa organizācijas īpatnības, fiksēti bērnu runas piemēri abās valodās. Darba autore izstrādājusi un īstenojusi nelielu pedagoģiskā darba plānu, atklājot tajā, kādā veidā tiek procesā lietotas abas valodas, lai varētu bērniem paralēli attīstīt runu abās valodās. Tiek pētīta bērnu reakcija uz izmantotām muzikālām kustību rotaļām, kurās bērni atkārto pieaugušā kustības atbilstoši runas saturam, kā arī reakcija sižetiskās rotaļās. Pētījuma rezultāti ļauj apstiprināt sākotnējo hipotēzi: Divgadīgu bērnu runas attīstība bilingvālā pedagoģiskajā procesā tiks veiksmīgi sekmēta, ja: skolotājs izmantos komunikatīvu pieeju rotaļnodarbībās, rosinot bērnu runas aktivitāti abās valodās; otrā valodā tiks piedāvāts materiāls noteiktās situācijās, kas ļaus bērniem precīzi nošķirt abas valodas.

Kvalifikācijas darba apjoms: 56 lpp., ietverti 6 attēli, 8 tabulas, izmantoti 53 literatūras avoti, pievienoti 5 pielikumi.

Atslēgas vārdi: *bilingvisms, latviešu valodas apguve, bilingvāls pedagoģiskais process, divgadīgi bērni.*

Annotation

Academic project theme: Methods of promoting speech for 2 year old children in bilingual pedagogical process.

The project objective: to identify the most efficient and appropriate working methods to promote the development of early childhood speech in a bilingual pedagogical process.

The theoretical part of the study analyses the concept of bilingualism and its impact on the development during early-childhood, examining the characteristics of two-year-old children and the main methods of promoting speech in the bilingual educational process. According to theoretical knowledge, a two-year-old child acquires the second language according to the same principles as the mother tongue, so it can be assumed that a child who has difficulty communicating in the mother tongue may have difficulties in acquiring second language. The theoretical basis of the study is based on the scientists conclusions, such as E. Bialystok (2010, 2011); C. M. Bonfiglio (2017), L. Lowry (2012), J. Paradis (2010, 2011), S.Vorda (2017), A. Gerasimova un V. Kuznesova (Герасимова, Кузнецова, 2004) etc.

Twelve 2-year-olds have been studied in the empirical part, analysing children's language development indicators in Latvian and mother tongue, focusing on the understanding of speech in both languages and using plain language (repetition in Latvian or naming of requested things, short answers asked by adults, additionally, studying language expansion in the mother tongue and encouraging children to begin intentionally to use it in their communication).

The study reveals the characteristics of organization of the pedagogical process, documenting examples of children's speech in both languages. The author has devised and implemented a pedagogical work plan, disclosing how both languages are used in the process so that children can develop both languages simultaneously. The responses of children in the musical movements activities in which children repeat the adult's movements according to the content of the speech and reaction in story-based games are being studied. The results of the study allow the initial hypothesis to be confirmed: The development of two-year-olds' speech in a bilingual pedagogical process promotes successfully if: the teacher uses a communicative approach in the activities by encouraging children to speak in both languages; material in the second language is offered in certain situations that allows children to make a clear distinction between the two languages.

Scope of academic project: 56 pages, 6 images, 8 tables, 53 literature sources, 5 annexes.

Key words: *bilingualism, Latvian language acquisition, bilingual pedagogical process, two-year-old children.*

Saturs

Kvalifikācijas darbs	1
Ievads.....	5
1. Divgadīgu bērnu runas veicināšanas bilingvālā vidē teorētiskie aspekti	7
1.1. Bilingvisma jēdziens un tā ietekme uz agrīnā vecuma bērnu runas attīstību	7
1.2. Divgadīgu bērnu runas attīstības raksturojums.....	11
1.3. Runas attīstības veicināšanas paņēmieni divgadīgiem bērniem bilingvālā pedagoģiskā procesā.....	19
2. Pētījums par divgadīgu bērnu runas veicināšanas iespējām bilingvālā vidē.....	27
2.1. Pētījuma organizācijas un metožu raksturojums	27
2.2. Pētījuma dalībnieku raksturojums	29
2.3. Pētījuma gaita	32
2.4. Pētījuma rezultātu analīze un ieteikumu pirmsskolas skolotājiem izstrāde.....	37
Secinājumi	43
Izmantotās literatūras un avotu saraksts	45
Pielikumi.....	49

Ievads

Pēdējā desmitgadē arvien vairāk pētījumu Latvijā un visā pasaulē tiek veltīti agrīnā bilingvisma problemātikai, ko vispirms jau pamato pastiprinātā cilvēku migrācija visa pasaulē, izteikti multikulturālo valstu veidošanās, kurās parasti ir pieņemta viena valsts valoda (dažās valstīs tādas var būt vairākas, piemēram, Kanādā – angļu un franču, bet Beļģijā pat trīs valsts valodas – franču, nīderlandiešu un vācu valoda). Vēsturisku sociāli politisko procesu rezultātā vienas valsts ietvaros var veidoties lielas nacionālas kopienas ar savu valodu un kultūru, piemēram, ASV – spāniski runājošā kopiena, Latvijā tāda ir krieviski runājošā kopiena. Tomēr ir jāsaprot, ka katra valsts neatkarīgi no realizējamā politiskā kursa attiecībā pret minoritātēm, kas nodrošina tām lielāku vai mazāku pašnoteikšanos, ir tiesīga pieprasīt katram valsts pilsonim, pastāvīgajam iedzīvotājam apgūt valsts valodu. Nevar noliegt, ka mazākumtautību bērniem svarīgi ir likt otrās (valsts) valodas pamatus jau pirmsskolā, kas tādējādi gan uzlabotu bērna sekmes skolā, gan arī samazinātu slodzi, kas saistīta ar pakāpenisku mācību apjoma latviešu valodā pieaugumu līdz pilnīgai pārejai uz latviešu valodu vidusskolas klasēs. Minēto iemeslu dēļ visās pirmsskolas izglītības iestādēs, kas īsteno izglītības programmas mazākumtautībām, saskaņā ar Izglītības standartu, tiek nodrošinātas latviešu valodas nodarbības – bilingvālās nodarbības netiek noteiktas kā obligātas pirmsskolas izglītības posmā, tikai kā ieteicamas, tomēr pedagogi, apzinoties ka bilingvālā izglītība skolā daudziem bērniem var radīt problēmas, tiecas īstenot bilingvālu izglītības procesu jau sākot ar pirmo jaunāko grupu.

Pārskatot metodisko literatūru, darba autore konstatē, ka pēdējo gadu laikā ir publicētas daudzas metodiskās izstrādes un teorētiskie apskati par otrās valodas mācīšanu bilingvālā vidē, par vienu no prioritārajiem virzieniem var minēt CLIL (valodas un mācību integrēta apguve) (Somers, 2015), kas atbilst jaunā izglītības standarta pamatidejām par caurviju prasmju veidošanu izglītības procesā (Izglītība mūsdienīgai lietpratībai, 2017).

Šajā fonā otrajā plāksnē tiek atbīdīta un nereti pilnībā ignorēta „medaļas otra puse” – agrīnā vecuma bērna dzimtās valodas attīstīšana bilingvālā vidē. Zinātnieku starpā joprojām pastāv domstarpības par iespējamo agrīnā bilingvisma negatīvo vai pozitīvo ietekmi uz dzimtās valodas apguves procesu un pilnīgumu, tomēr netiek pētīti šīs problemātikas praktiskie aspekti saistībā ar pedagoģiskā procesa organizāciju nevis otrās, bet dzimtās valodas apguves veicināšanai.

Darba autore savā pedagoģiskajā praksē ikdienā saskaras ar to, ka divgadīgi bērni, atnākot uz pirmsskolu, bieži praktiski nerunā – aktīvajā runā izmanto tikai skaņu atdarinājumus, vienkāršotus vārdus, lai izteiktu savas aktuālās vajadzības. Šādos apstākļos otrās valodas apguve var būt apgrūtināta, kavējot arī dzimtās valodas pilnveidi, rezultātā varētu ciest abu valodu apguves

kvalitāte. Paaugstinoties prasībām pret bilingvālās izglītības kvalitāti, īpašu aktualitāti iegūst agrīnā bērnu dzimtās runas pilnveidošana bilingvālās izglītības kontekstā.

Pētījuma objekts: divgadīgu bērnu runas attīstība.

Pētījuma priekšmets: divgadīgu bērnu runas attīstības veicināšana bilingvālā pedagoģiskā procesā.

Pētījuma mērķis: noteikt efektīvākos un piemērotākos darba paņēmienus agrīnā vecuma bērnu runas attīstības veicināšanai bilingvālā pedagoģiskajā procesā.

Hipotēze: Divgadīgu bērnu runas attīstība bilingvālā pedagoģiskajā procesā tiks veiksmīgi sekmēta, ja:

- skolotājs izmantos komunikatīvu pieeju rotaļnodarbībās, rosinot bērnu runas aktivitāti abās valodās;
- otrā valodā tiks piedāvāts materiāls noteiktās situācijās, kas ļaus bērniem precīzi nošķirt abas valodas.

Pētījuma uzdevumi:

- 1) Pētīt zinātnisko psiholoģisko, pedagoģisko un metodisko literatūru par runas veicināšanu agrīnā vecuma bērniem bilingvālās izglītības kontekstā;
- 2) Raksturot divgadīgu bērnu vecumposmu un noteikt tam piemērotākās pieejas un metodes runas veicināšanai rotaļnodarbībās;
- 3) Veikt pedagoģisko pētījumu un noteikt izmantotās pieejas efektivitāti;
- 4) Apkopot pētījuma rezultātus un izstrādāt ieteikumus pirmsskolas skolotājiem.

Pētījuma metodes:

- *Teorētiskās metodes:* literatūras analīze, normatīvo dokumentu analīze;
- *Empīriskās metodes:* pedagoģiskā novērošana, pedagoģiskais izmēģinājums

Pētījuma bāze: Rīgas pirmsskolas izglītības iestāde X, 12 divgadīgi bērni.

1. Divgadīgu bērnu runas veicināšanas bilingvālā vidē teorētiskie aspekti

1.1. Bilingvisma jēdziens un tā ietekme uz agrīnā vecuma bērnu runas attīstību

Pēdējo divu desmitu gadu laikā Latvijā bilingvisma problemātika tiek īpaši aktualizēta, kas saistīts ar bilingvālās izglītības ieviešanu 2000. gadu sākumā. Šajā laikā Latvijā tika izdoti arī divi fundamentāli pētījumi par bilingvismu un bilingvālo izglītību – angļu zinātnieka K. Beikera (Colinss Baker) tulkotā grāmata (2002) un Latvijas pedagogu R. Alijeva un N. Kažes (pētījums par bilingvālās izglītības iespējamiem modeļiem Latvijā (2001)). Diemžēl sekojošos gados nav vairs izdots neviens fundamentāls pētījums par šo tēmu – Latvijas pedagogi galvenokārt pievēršas metodiskajiem aspektiem, uzlūkojot latviešu valodas mācīšanas mazākumtautību bērniem problemātiku. Tomēr darba autores skatījumā līdz ar bilingvālās izglītības nostiprināšanos jau pirmsskolas izglītības posmā aktuāli kļūst pētījumi par agrīnā bilingvisma ietekmi uz pirmās valodas apguvi. Lai tuvāk analizētu šo problēmu, vispirms ir jāprecizē pats bilingvisma termins.

Termins „bilingvisms” ir cēlies no latīņu *bi* – dubults un *lingua* – valoda. Visplašāk izmantotais formulējums bilingvismu definē kā divu valodu pamīšas izmantošanas praksi (Alijevs, Kaže, 2001, 7). No šāda viedokļa bilingvālis atkarībā no komunikācijas situācijas var viegli pārslēgties no vienas valodas lietošanu uz citu, tomēr tas nebūt nenozīmē, ka viņam abas valodas ir jāpārvalda vienādā līmenī – biežāk dzimto valodu bilingvālis pārvalda labāk, lai arī ir iespējamas situācijas, kad atšķirības ir dažādu valodas aspektu lietošanā, piemēram, dzimtajā valodā bērns labāk runā, kamēr raksta – otrajā valodā. Tas saistāms ar abu valodu funkcionālo izmantojumu. Pat ja bērns šķietami vienādi spēj lietot abas valodas, tomēr noteikti aspekti var būt atšķirīgi, piemēram, saskaroties ar nepazīstamu vārdu, bērns vieglāk tā nozīmi no konteksta sapratīs vienā valodā, bet citā lēnāk vai pat būs nepieciešami papildus paskaidrojumi (Morfidi, Leij, 2006). Ja bērnam ir valodas attīstības traucējumi, tad tie parasti skar abu valodu apguvi, turklāt iespējama arī divu valodu jaukšana. (Peña, Gillam, 2014). Tai pat laikā ir jāņem vērā, ka agrīnā bilingvisma gadījumā bērna valoda sākotnēji noris ar aizturi, piemēram, pirmos vārdus bērns var sākt izrunāt tikai pēc 18-24 mēnešu vecuma, turklāt bērns var sākt runāt divās valodās, ja ģimenē tiek lietotas divas valodas. Tomēr ir jānorāda, ka ne visi bērni, kuri aug divvalodu vidē, kļūst par bilingvāliem un sāk ikdienā paralēli lietot divas valodas – bērns var labi saprast divas valodas, taču pats aktīvi runā izmantot tikai vienu (Macleod, Fabiano-Smith, 2012).

Valodas attīstības īpatnības bilingvāliem bērniem noteikti ir atkarīgas no otrās valodas ienākšanas perioda. Par bilingvāli pirmsskolas vecuma bērns parasti kļūst divu iemeslu dēļ:

- Ģimenē tiek lietotas abas valodas, piemēram, tēvs runā vienā valodā, bet māte otrā (katrs no vecākiem kontaktējas ar bērnu dažādās valodās);
- Ģimene dzīvo kopienā, vidē, kurā intensīvi tiek izmantota cita valoda (piemēram, krievvalodīga ģimene dzīvo apvidū, kur ir tikai latviski runājoši cilvēki);
- Bērns agrīni uzsāk apmeklēt izglītības iestādi, kurā mācības notiek tikai citā valodā (šāda situācija Latvijā ir imigrantu bērniem, tāpat kā no Latvijas emigrējošo ģimeņu bērni nonāk līdzīgā situācijā – pat ja viņi dzīvo latviešu kopienā, izglītības iestādē viņi spiesti mācīties attiecīgās valsts valodā). Šāda situācija izteikti ir raksturīga ASV, kur praktiski netiek piedāvātas mazākumtautību izglītības programmas, lai veicinātu ātrāku emigrantu integrāciju sabiedrībā un angļu valodas apguvi (Linguistic Society of America, 2012).

Atkarībā no otrās valodas apguves perioda izšķir divus bilingvisma veidus:

- *simultānais bilingvisms* – bērns divas valodas apgūst uzreiz – attīstās līdz 3 gadu vecumam;
- *secīgais bilingvisms* – bērns vispirms apgūst vienu (dzimto valodu), tad otru (pēc 3 gadu vecuma). Otru valodu var apgūt formāli (speciāli organizētās nodarbībās) vai neformāli (ģimenē, uz ielas, skatoties televīziju – neapzināti) (Alijevs, Kaže, 2001)

Simultānā bilingvismā bērni valodas apgūvē iziet divus posmus. Pirmajā bērns valodu apgūst līdzīgi kā monoligvālis, uzkrājot priekšstatus par vārdu jēgu un to lietojumu. Tas ir nediferencēts posms, kad bērns var neapzināti jaukt abas valodas, brīvi aizstāt vienas valodas vārdus ar citiem.

Jaunākie pētījumi apliecina, ka agrīnais bilingvisms labvēlīgi ietekmē bērna psihiskos procesus, piemēram, ir novērojama elastīgāka domāšana. Tomēr bilingvāliem bērniem valodas attīstība norit ilgāk, parasti bērni runāt sāk vēlāk par vienaudžiem (Linguistic Society of America, 2012; Bonfiglio, 2017).

Otrajā valodas apguves posmā bērni sāk skaidri diferencēt abas valodas. Dažreiz šis periods attiecināms tikai uz jaunāko skolas vecumu, tomēr pētījumi liecina, ka bilingvāliem bērniem var būt bagātāka valoda un arī augstākas akadēmiskās prasmes, kas saistāms ar psihisko procesu īpatnībām (Lowry, 2012).

Tāpat pētījumos tiek atzīts, ka bilingvāliem bērniem ir labāk attīstīta domāšana, atmiņa, uztvere (Maurin, 2015). Dotie aspekti norāda uz faktu, ka bilingvismu nedrīkst uzlūkot tikai kā lingvālu parādību, respektīvi, tikai ka tādu, kas skar divu valodu apguvi un lietojumu dažādiem komunikācijas nolūkiem. Bilingvismam piemīt starpdisciplināra daba – no vienas puses, tas skar bērna psihisko attīstību kopumā, no otras bilingvismam noteikti ir savi sociālie aspekti, kurus nevar ignorēt, pētot agrīnā bilingvisma problēmu (Beikers, 2002).

No otras puses, zinātnieki norāda: tā kā bilingvāli bērni ir pakļauti divām valodām, viņi saņem mazāku kopējo ekspozīciju katrai no savām valodām nekā vienvalodu bērni, citiem vārdiem runājot, viņi mazāku laiku var veltīt katras valodas apguvei. Šī ekspozīcijas atšķirība rada to, ka valodas zināšanas tiek sadalītas nevienmērīgi divās valodās (Bialystok, Feng, 2011; Bialystok, Luk, Peets, 2010). Turklāt divvalodu bērni ir pakļauti daudzveidīgākai valodu struktūrai nekā vienvalodu bērni.

Neskatoties uz samazinātu ekspozīciju katrai valodai, pētījumi liecina, ka daudzi bilingvālie bērni izstrādā valodu sistēmas, kas ir salīdzināmas ar vienvalodīgajiem vienaudžiem vismaz vienā valodā vai pat abās valodās (Paradis, Genesee, 2011).

Tādējādi, balstoties uz zinātniskās literatūras analīzi, darba autore konstatē vairākas būtiskas iezīmes, kas raksturīgas simultānā bilingvisma gadījumā:

- bērna aktīvā runa var parādīties novēloti (vēlāk nekā vienaudžiem);
- agrīnajā posmā bērns bieži nediferencē valodas, var brīvi izmantot leksiku no abām valodām, neapzinoties, ka lieto divas valodas;
- vairumā gadījumu bērni izstrādā savas īpatnējas valodas sistēmas, kā viņi diferencē divas valodas, šis process parasti noslēdzas līdz skolas vecumam.

Nedaudz atšķirīgi bilingvisma attīstība notiek secīgā bilingvisma gadījumā, kad bērns ģimenē vispirms apgūst vienu valodu, tad sāk apgūt otru valodu, tomēr, lai varētu runāt par agrīno bilingvismu, ir jāuzsver, ka otrās valodas ienākšana notiek vēl pirmsskolas periodā, tādējādi bērns otrās valodas apgūvē izmanto tos pašus „mehānismus” kādus dzimtajās valodas apgūvē. Uz šo principu tiek balstīta agrīnā bilingvālā izglītība pirmsskolas periodā, kāda šobrīd tiek ieviesta pirmsskolās – ja agrāk bilingvālam pedagoģiskajam procesam līdz 5 gadu vecumam bija tikai ieteikumu raksturs, tad šobrīd tas jau kļūst par normu lielākajā daļā valsts pirmsskolas izglītības iestāžu, jau sākot ar pirmo jaunāko grupu, kuru apmeklē pusotru – divus gadus veci bērni.

Otrās valodas apguvei ir virkne raksturlielumu, kas ir jāņem vērā, un tieši:

- Pakāpeniskums – mācoties otro valodu, bērns iziet noteiktas otras valodas apguves stadijas, kas ir universālas un nemainīgas. Vispirms tas ir neliels vārdu krājums, tad sintakses pamati, pēc tam sarežģītāki teikumi. Tieši tāpat kā dzimtajā valodā, arī otrajā valodā sākotnēji pasīvais vārdu krājums (runas saprašana) apsteidz aktīvo (runāšanu).
- Secība – secība, kura tiek apgūtas noteiktas gramatiskas un leksiskas vienības, ir dziļi individuāla, bieži arī atkarīga no runas vides un izmantotās pieejas otrās valodas apgūvē. Ja, piemēram, mācību procesā otrā valodā bērni mācās tikai dzejoļus vai dziesmiņas, tad viņi uzreiz iemācās lietot frāzes, nevis atsevišķus vārdus priekšmetu apzīmēšanai.

- Temps – to lielā mērā ietekmē situācija. Pētījumi liecina – ja otrā valoda tiek mācīta tikai kā svešvaloda (atsevišķs mācību priekšmets), tad parasti temps ir lēnāks, nekā ja valoda tiek apgūta komunikācijas procesā, ko var nodrošināt bilingvāls pedagoģiskais process un komunikatīva pieeja (Beikers, 2002; Somers, 2017).

Otrās valodas apguve ir atkarīga no vairākiem savstarpēji saistītiem faktoriem: situācijas (konkrētiem valodas apguves apstākļiem), saņemtās lingvistiskās informācijas (otrās valodas apjoms, raksturs), individuālās atšķirības (individuālās psihiskās īpatnības), mācību procesa (apguve notiek neformāli vai formāli – speciālās nodarbībās vai bilingvāli), otrās valodas aktīvas reproducēšanas (vai bērnam ir iespēja un kādā apjomā komunicēt otrajā valodā) (Ellis, 2009).

Citi pētījumi liecina, ka ne mazāk nozīmīga loma otrās valodas apgūvē ir sociālajiem faktoriem – bērni, kas dzīvo divvalodīgā vide vai arī vide, kurā ir “spiesti” lietot otro valodu (piemēram, izglītība submersijas apstākļos, kad izglītības iestādē lietotā valoda atšķiras no bērna dzimtās valodas) labākā līmenī apgūst valodu (Gathercole, Thomas, 2009). Tai pat laikā nedrīkst ignorēt arī individuālās psiholoģiskās īpatnības – ir ļoti svarīgi izvērtēt bērna attīstību abās valodās, kas ļautu izdarīt pārdomātus secinājumus par to vai citu mācību programmu piemērotību bilingvāliem bērniem (Gillam, Peña, Bedore, 2013).

Ir jāuzsver, ka gadījumā, ja bērns otro valodu sāk apgūt līdz 3 gadu vecumam, tad apguves mehānisms būs tieši tāds pats – atdarinot tos cilvēkus, kurus viņš ikdienā dzird. Tas ļauj sasniegt ievērojami augstākus rezultātus agrīnās valodas apgūvē, turklāt vienā valodā iegūto lingvistisko informāciju (piemēram, priekšstatus par noteiktu sintaktisko konstrukciju lietošanu) bērns sāk lietot arī otrā valodā (Choumak, 2002).

Kanādiešu zinātnieks Dž. Kamins, padziļināti pētot otrās valodas apguves bilingvisma ietekmi uz izglītību kopumā, izvirza vairākas hipotēzes:

- 1) otrās valodas prasmes līmenis lielā mērā ir atkarīgs no pirmās valodas sasniegtā līmeņa: ja, piemēram, bērnam ir valodas attīstības traucējumi, dzimtās valodas līmenis neatbilst vecumposma normām, tad arī otrā valodā būs novērojamas problēmas;
- 2) ir atsevišķi izdalāma saziņas prasme (valodas lietošana ikdienas komunikatīviem mērķiem) un akadēmiskā valodas kompetence (lasītprasmes un rakstītprasmes apguve, spēja izmantot valodu mācību procesā) – var pastāvēt iespēja, ka bērns vienu valodu lieto tikai saziņā un nevar tajā mācīties (Cummin, 2001).

Turklāt saskaņā ar Dž. Kaminsu saziņas prasme nozīmē leksiku, gramatiku, sintaksi, fonētiku – būtībā tie ir valodas aspekti, kurus bērni mācās, apgūstot jebkuru svešvalodu: vispirms viņi sāk ar atsevišķu vārdu krājumu, paralēli precizējot fonētikas īpatnības, tad apgūst gramatikas un sintakses likumus. Tas ļauj iegūt „pareizu” valodu. Akadēmiskā valodas kompetence papildus paredz arī valodas izjūtu, valodas intuīciju.

Iespējams, šo iemeslu dēļ literatūrā parādās pretrunīgi dati par bilingvālu bērnu akadēmiskajiem rezultātiem skolā. No vienas puses, atsevišķos pētījumos tiek norādīts, ka bilingvāli bērni uzrāda zemākus akadēmiskos rezultātus, jo nepieciešams ilgāks laiks informācijas pārstrādei, jo īpaši otrajā valodā (Gathercole, Thomas, 2009). No otras puses bilingvāliem bērniem ir labāk attīstīta domāšana, tai skaitā tādas domāšanas operācijas kā analīze un sintēze, kas labi atklājas jau pirmskolas periodā. Var runāt tikai par iespējamām individuālās attīstības īpatnībām, bet nekādā gadījumā ne par to, ka agrīnais bilingvisms varētu kavēt bērna valodas apguvi – to apliecina virkne empīrisku pētījumu (King, Fogle, 2006.). Tāpat nepareizi būtu pieņemt, ka bērni jauc divas valodas, kā rezultātā viņi nespēj pilnvērtīgi mācīties nevienā no valodām (tiek kavēti akadēmiskie rezultāti). Empīriskie pētījumi liecina, ka apvienota vārdu krājuma izmantošana pirmskolas periodā ir normāla parādība – bērni zina parādības nosaukumu vienā valodā, bet tās apzīmējumu citā. Tomēr pētījumos netiek konstatēta gramatisko kategoriju jaukšana, kas liecina, ka bērni jau pietiekami agrīnā vecumā ir spējīgi viegli nošķirt divas valodas (Conboy, Thal, 2006).

Tādējādi darba autore konstatē, ka nav pamatotu šķēršļu vai iespējamu negatīvu seku tam, ja mācību procesā pirmskolā bērns otro valodu sāk apgūt agrīnā vecumā pirms trīs gadu vecuma. Šajā kontekstā ir būtiski ir veidot tādu izglītības procesu, kurā bērns apgūst otro valodu nevis vienkārši saziņai, bet lai to nākotnē spētu izmantot kā pilnvērtīgu mācību valodu. Realizējot izglītības reformu, kurā paredzētas vidusskolas posms valsts un pašvaldības izglītības iestādēs tikai latviešu valodā, tas pamato nepieciešamību uzsākt veiksmīgu gatavošanu tam jau ar pirmskolas periodu, kad bērns otro valodu apgūst tādā pat veidā kā dzimto valodu – nepiespiesti, bieži neapzināti.

Apkopojot nodaļā izklāstīto, var secināt:

- 1) Bilingvisms paredz spēju pamīšus izmantot divas valodas atkarībā no vajadzības un konkrētās komunikācijas situācijas. Indivīds var abas valodas pārvaldīt vienādi labi, tomēr biežāk vienu valodu bilingvālis zina labāk, vai arī pārvalda dažādus valodas aspektus.*
- 2) Ja bērns nonāk saskarē ar otru valodu agrīnā vecumā, tad viņš šo otru valodu apgūst pēc tādiem pašiem mehānismiem kā dzimto valodu. Pat ja sākotnēji bērns nediferencē valodas, tomēr jau agrīnā vecuma bērns prot nošķirt divas valodas sistēmas un tās lietot atsevišķi.*

1.2. Divgadīgu bērnu runas attīstības raksturojums

Bērna runas attīstība ir dzimtās valodas apguves process, kurā bērns apgūst prasmes izmantot valodu kā apkārtējās pasaules izzīņas līdzekli.

J. Tihejeva ir norādījusi: “Bērns piedzimst ar gatavu runas aparātu un spēju apgūt runu, taču pats vēl nerunā. Viņam ir jāapgūst atbilstošās iemaņas. Viņa runas aparātam ir nepieciešami vingrinājumi, tam kalpo viss pirmais viņa dzīves gads.” (Тихеева, 1981, 181). Bērna runa attīstās secīgi, sākot ar pirmajām dzīves dienām. Ja kāds no agrīnās runas attīstības posmiem ir traucēts, tad atbilstoši traucējumi parādās arī nākamajos posmos, tādēļ ir ļoti būtiski ievērot iespējamās novirzes no vidējiem rādītājiem.

Pirmā gada beigās bērns sāk izrunāt pirmos apzinātos vārdus, parasti vienkāršoti, saīsināti – lieto vārda pirmo zilbi, skaņu atdarinājumu. Tomēr pirms bērns pats sāk apzināti aktīvi izrunāt vārdus, viņš sāk saprast apkārtējo izrunātos vārdus. Daži bērni, kuri paši spēj izrunāt 2-3 vārdus, labi saprot 5-10 vārdus un atbilstoši reaģē uz tiem. Pasīvais vārdu krājums šajā vecumā savā attīstībā ievērojami apsteidz aktīvo vārdu krājumu gan kvantitatīvi, gan kvalitatīvi (Сохин, 1979).

Pēc G. Svecas sniegtajiem datiem ir novērojamas šādas vispārējās likumsakarības runas attīstībā pirmajā dzīves gadā:

- 3 -5 mēnešiem parādās pirmās atbildes uz pieaugušā runu: bērns atkārto atsevišķas skaņas (patskaņus), atdarina intonāciju, smaida, sāk orientēties Arī pieaugušā intonācijā (ja pieaugušais runā laipni, bērns atbild ar smaidu);
- Ap 6 mēnešu vecumu novērojama paša bērna izteikto skaņu fonētiska organizācija, ritmizēšana – tā saucamā bērna lalināšana, bubināšana. Bērns aktīvi vingrina savu artikulācijas aparātu, dažādās secībās atkārtojot izrunājamās skaņas;
- 7-9 mēneši: bērns labi sāk saprast verbālas instrukcijas, prot paņemt un padot priekšmetu pieaugušajam pēc viņa lūguma;
- 8-12 mēneši: bērns jau precīzi zina 10-20 vārdu nozīmes, sāk izteikt pirmos vārdus pēc parauga (Svence, 1999).

Zinātnieki viennozīmīgi atzīst, ka pirmajos dzīves gados bērns, apgūstot valodu, atdarina pieaugušos. Mutiskā saziņa ar pieaugušo savukārt kļūst arvien bagātāka, pateicoties tam, ka bērns labāk sāk iepazīt apkārtni, viņa darbība kļūst arvien daudzveidīgāka. Savas vajadzības un vēlmes bērns sākotnēji sāk paust ar atsevišķiem vārdiem (dod, staigāt u.c.), labprāt izpilda pieaugušo verbālos norādījumus, instrukcijas, lūgumus (Svence, 1999; Сохин, 1979; Герасимова, Кузнецова, 2004). Vienlaicīgi zinātnieki atzīst, ka agrīnā vecuma bērnu runā ir novērojamas izteiktas individuālas īpatnības. Viens bērns var sākt runāt atbilstoši minētajiem datiem ap gada vecumu, cits tikai ap 2 gadiem, turklāt, kā jau tika norādīts iepriekšējā nodaļā, ja bērns aug bilingvālā vidē, runas attīstība var noritēt ar kavēšanos, tomēr, pat ja bērns aktīvi nesāk runāt, noteikti saglabājas valodas saprašanas normas. Krievijas valodas speciāliste N. Žukova ar līdzautorēm izveidojusi valodas novērtējuma skalu, nosakot minimālās valodas saprašanas normas katrā vecumposmā. Turklāt tiek uzsvērts, nav iespējams apgūt nākamo posmu, kamēr nav īstenots

iepriekšējais (sk. 1.tabulu). Darba autore vēlētos uzsvērt, ka bilingvāla bērna runas saprašanas attīstība norit pēc tiem pašiem principiem, kāda monolingvālam bērnam.

1.tabula Runas novērtējuma skala (Жукова, Мастюкова, Филичева, 1999, 47)

3-6 mēneši	Bērns ieklausās pieaugušā balsī, adekvāti reaģē uz intonāciju, atpazīst pazīstamas balsis.
6-10 mēneši	Bērns saprot atsevišķus norādījumus un izpilda vairākas mutvārdu komandas: “noskūpstī mammu”, “kur tētis”, “dod roku”, “nedrīkst” utt.
10-18 mēneši	Bērns saprot atsevišķu priekšmetu nosaukumus (10-12 mēnešu vecumā), atpazīst to attēlus (12-14 mēnešu vecumā), atrod un nosauc tos sižetiskās ilustrācijās (15-18 mēnešu vecumā).
1,5-2,5 gadi	Bērns saprot darbību apzīmējošus nosaukumus, darbības dažādās situācijās (parādi, kam ir bumba, kas stāv, kas sēž zarā); divpakāpju norādījumu (aizej uz istabu un atnes bumbu); prievārdu nozīmi ierastā konkrētā situācijā (grāmata ir uz galda).
2,5-3,0 gadi	Bērns saprot izlasītos īsus stāstus un pasakas ar vizuālu pamatu, pakāpeniski sāk saprast arī bez tā.

Tādejādi pirmajos 3 dzīves gados bērns apgūst dzimtās valodas pamatus, iegūstot spēju saprast citu cilvēku runu. Lai arī literatūrā tiek atzīmēts, ka bērns 1,5-2 gadu vecumā jau aktīvi lieto savus pirmos vārdus un vārdu savienojumus, tomēr darba autores vērojumi liecina, ka bieži šī vecuma bērni, lai arī labi saprot uz sevi vērstu runu, paši reaģē tikai ar mīmiku, žestiem (ekspresīvi), izmanto atsevišķas zilbes, ar kurām var apzīmēt vairākus savstarpēji nesaistītus objektus, bieži pēc vārdu skaniskās līdzības pamata (*ka* – kaķis, krūze, kartupeļi, kaka u.t.m.). Turklāt aktīvās runas apguve var būt kavēta bilingvāliem bērniem.

K. Bonfiglio piedāvā savu valodas attīstības skalu, kas veidota, vadoties uz bilingvālu bērnu (auguši bilingvālā vidē) aktīvās runas attīstību no dzimšanas līdz 3 gadu vecumam. Zinātnieks norāda, ka šāda aktīvās runas attīstības aina ir vidēji novērojama bilingvāliem. Vienlaicīgi autors procentuāli norāda, kādu apjomu citu cilvēku runas bērns var saprast. Protams, šie skaitļi ir tikai orientējoši (sk. 2.tabulu).

2.tabula. Bilingvālu bērnu valodas attīstības skala (Bonfiglio, 2017)

Vecums	Runas attīstības rādītāji
1-6 mēneši	Reakcijas uz balsi (pagriež galvu, reaģē ar mīmiku, kļedzienu)
6-9 mēneši	Bubina („runā” savā nodabā)
10-11 mēneši	Imitē skaņas, saka “mamma, tētis”, bet bez nozīmes (eholālīja)
12 mēneši	Saka “mamma, tētis”, ar nozīmi, bieži imitē 2-3 zilbju vārdus
13-15 mēneši	Aktīvais vārdu krājums 4-7 vārdi (vienkāršoti, nozīmi papildina ar ekspresiju), saprot mazāk kā 20% citu cilvēku runas
16-18 mēneši	Aktīvais vārdu krājums 10 vārdi, runa kļūst intonatīvi izteiksmīgāka – ar žestiem, mīmiku, intonāciju precizē savu runu. Saprot ap 25% no citu cilvēku runas.
19-21 mēneši	Aktīvais vārdu krājums ~20 vārdi, saprot ap 50% runas
22-24 mēneši	Vārdu krājums 50 vai vairāk vārdi, frāžu runa no 2 vārdiem, plaši izmanto izteiksmi, saprot ap 60-70% no citu teiktā
2 – 2,5 gadi	Vārdu krājums 400 vārdi, ieskaitot cilvēku vārdus, veido frāzes no 2-3 vārdiem, saprot ap 75% runas, samazinās eholālīja (izrunātie vārdi bez nozīmes), sāk pats darināt vārdus pēc parauga, parādās gramatiskas formas
2,5 – 3 gadi	Izmanto vārdus daudzskaitlī, lieto pagātnes formu, apzinās savu vecumu un dzimumu, var saskaitīt 3 objektus, veido teikumus no 3-5 vārdiem. Saprot 80-90% no citu runas.

Ir jānorāda, ka bilingvālu bērnu aktīvais vārdu krājums var aptvert abas valodas. Tomēr, salīdzinājumā ar N. Žukovas ar līdzautoriem (Жукова, Мاستюкова, Филичева, 1999) sniegtās informācijas, saskaņā ar kuru trīsgadīgs bērns pilnībā saprot visu uz sevi vērstu runu, agrīnā vecuma perioda noslēgumā bilingvāli bērni var nesaprast visu uz sevi vērstu runu, turklāt saprašana var būt atkarīga arī no valodas (dzimtā vai otrā valoda), arī, protams, no individuālās psihisko procesu attīstības.

Kā norāda A. Gerasimova, tieši no gada vecuma bērna runa sāk īpaši aktīvi attīstīties. No gada līdz 2 strauji uzkrājas viņa pasīvais vārdu krājums – bērns zina un var parādīt pēc nosaukuma savas rotaļlietas, apģērba gabalus, ķermeņa daļas, sadzīves priekšmetus, labi ir iegaumējis tās darbības, ar kādām sastopas ikdienas dzīvē. Pēc gada viegli sāk izpildīt viena vārda instrukcijas (dod, ņem), ap pusotru gadu – izvērsta instrukcijas (iedod man bumbu), daži bērni arī divpakāpju

instrukcijas (paņem no kastes un iedod man mašīnu). Pilnveidojas arī skaņu izruna, tomēr bērns dod priekšroku viegli artikulējamām skaņām, skaidri izrunā patskaņus [a], [o], [u] un [i], līdzskaņus bieži izrunā mīkstināti, sarežģītāk artikulējamās skaņas vienkārši neizmanto (Герасимова, Кузнецова, 2004). nopietnas pārmaiņas skar uzmanību, uztveri, domāšanu un atmiņu, kas tiešā veidā ietekmē valodas un runas attīstību.

Bērni neprot savu uzmanību un uztveri vadīt, nespēj patstāvīgi analizēt uztverto priekšmetu, parādību, darbību vai uzvedības paraugu. Bērna uzmanība līdz 2-2,5 gadu vecumam ir „vienvirziena” – koncentrējoties uz kaut ko, bērns ir pilnībā pārņemts un nemana apkārt neko. Ir pastiprināta interese par valodas skanējumu – viņš gandrīz vienmēr ieklausās jēgpilnā valodā, kas atraktīvi papildina notiekošo, piemēram, ģērbjoties, vecāki „meklē” apģērba gabalus, apavus: „Kur ir zābaciņš?”. Sākotnēji bērns var vienkārši vērot vecāku darbības, ap pusotru gadu parasti jau aktīvi iesaistās šādā „meklēšanas” procesā (Vorda, 2017). Bērns tiecas uztverto darbības paraugu atdarināt, precīzi atkārtot, var uzmanīgi vērot pieaugušo, aktīvi darboties ar jaunu rotaļlietu 5-7 minūtes. Bērna uzmanību parasti piesaista spilgti objekti (Герасимова, Кузнецова, 2004).

Bērna domāšanas attīstību raksturo likumsakarīga domāšanas stadiju nomaiņa, kurā katra iepriekšējā stadija sagatavo augsni nākamajai. 1,5-2,5 gadu vecumā dominē darbīgā domāšana, respektīvi, bērns spēj risināt uzdevumus, aktīvi darbojoties. Ja, piemēram, viņam ir jāieliek figūra atbilstošā atverē, tad bērns nevis meklēs tādas formas atveri vizuāli, bet gan darbosies, cenšoties iedabūt figūru visās atverēs pēc kārtas. Tuvojoties trīs gadu sliekšnim, notiek pakāpeniska pāreja no uzskatāmi konkrētās domāšanas (izprot tikai to, ko redz, aptausta, kas ir bijis pieredzē) uz tēlaino (saprot priekšā lasītu pasaku saturu) (Svence, 1999). Konkrētā domāšana ietekmē arī runas īpatnības – divgadīgiem bērniem ir grūti vispārināt jēdzienus, attiecinot vienu vārdu uz līdzīgu priekšmetu grupu, kā arī apgrūtināta ir spējai saprast vārdus pārnestā nozīmē, sakāmvārdus, jokus (Mārtinsons, Miltuze, 2015). Tikai tuvāk 3 gadu vecuma sliekšnim veidojas spējas vispārināt, atrast jaunas asociācijas starp jau zināmo un jauno, kas attiecīgi rada kvalitatīvas izmaiņas bērna runā, turklāt salīdzināšana notiek otrās signālu sistēmas līmenī, tādējādi ap trīs gadu vecumu runa iegūst jaunu nozīmi bērna psihisko procesu attīstības kontekstā (Венгер, Мухина, 1988).

Arī atmiņa divgadīgiem bērniem ir netieša, turklāt dominē īslaicīgā atmiņa. Tādēļ, ja, piemēram, 2,5 gadus vecam bērnam ir jāiemācās dzejolis, ko skaitīt svētku pasākumā, viņš to mehāniski atkārtojot var izdarīt, tomēr samēra ātri iemācīto aizmirsīs. Tai pat laikā šajā vecumā pietiekami labi attīstīta emocionālā atmiņa – bērns atceras sev emocionāli nozīmīgus notikumus, viegli iegaumē arī vārdus vai izteicienus, ko ir teicis viņam nozīmīgs cilvēks saistošā situācijā (Герасимова, Кузнецова, 2004).

Secīgi izskatot bērna valodas attīstību vecumā no pusotra līdz trīs gadiem, vispirms jānorāda, ka 1,5-2 gadu vecumā strauji turpina attīstīties valodas saprašana, kas palīdz paplašināt bērna zināšanas un izpratni par notikumu secību. Strauji pieaug vārdu krājums, ko bērns saprot, katru dienu vārdu krājumam pievienojas arvien jauni. Sasniedzot 2 gadu vecumu bērns jau spēj atpazīst visus mājās vai pirmsskolas grupā esošo priekšmetu nosaukumus. Turklāt pētījumi liecina, ka bērns labāk saprot teikumus, kuros ietverti labi zināmi divi „atslēgas vārdi” (Vorda, 2017). Aktīvās runas attīstības temps bērniem ir ļoti individuāls. Vieni bērni sāk runāt ātrāk, citi – vēlāk, turklāt, ja vecāki maz sarunāsies ar bērnu, tad aktīvā runa attīstīsies lēnāk, tādējādi agrīnā bērna attīstība lielā mērā ir atkarīga no runas vides un iespējas aktīvi lietot runu (Венгер, Мухина, 1988).

Divgadīgs bērns labi saprot, ko viņam saka, labprāt ieklausās runā, tomēr joprojām ir svarīgi, lai pieaugušais, vēršoties pie bērna, nelietotu sarežģītas sintaktiskas konstrukcijas, kas apgrūtina uztveri. Parasti divgadīgi bērni sāk lietot frāžu runu no 2-3 vārdiem, kas var nebūt gramatiski saskaņoti. Saprot un izpilda vienkāršas 2-3 pakāpju instrukcijas („atnāsi atvilktņi, paņem cepuri, atnes man”), zina ķermeņa daļas, rotaļlietu un sadzīvisku priekšmetu nosaukumus, sāk uzdot jautājumus „Kas tas ir?”, nosauc attēlos redzamos priekšmetus, sāk runā lietot nolieguma darbības vārdus (neiešu, negribu) (Герасимова, Кузнецова, 2004).

Izrunājamo vārdu apmērs starp diviem un trim gadiem pieaug ļoti ātri. Bērns sāk savā runā izmantot dažādas vārdšķiras: pieaug darbības vārdu lietojums, parādās īpašības vārdi, kas apzīmē bērnam nozīmīgas pazīmes (piemēram, liels – mazs), apstākļa vārdi (lēni, ātri), lieto dažādus vietniekvārdus, lai arī tos mēdz jaukt.

Parādās mēģinājumi saskaņot vārdus dzimtē, tomēr te bieži tiek pieļautas kļūdas. Sāk veidot teikumus, kas parasti sastāv no 2-3 vārdiem, pieaugot vārdu krājumam – tuvāk trīs gadu vecuma sliekšnim, bērna runa turpina pilnveidoties, bērns jau sāk izmantot pareizi noformētus teikumus, vārdu dzimtes saskaņojumu kļūdas samazinās (Vorda, 2017). Darba autore vēlreiz vēlētos uzsvērt, ka aktīvās runas attīstība bērniem ir dziļi individuāla: ir bērni, kas 2,5-3 gadu vecumā jau runā pilniem, gramatiski pareizi noformētiem teikumiem, kamēr citiem bērniem dominē atsevišķi atviegloti vārdi. Turklāt bilingvāliem bērniem runas attīstība norit savdabīgi, kas ir jāņem vērā pirmsskolas pedagoģiskajā procesā.

Lai arī bilingvisma un valodas agrīnās apguves teorētiskie aspekti šobrīd ir labi izpētīti, tomēr literatūrā, jo īpaši interneta publikācijās pastāv virkne pretrunīgu datu par bilingvisma jēdzienu. L. Louri ir apkopojusi runas attīstības bilingvisma apstākļos galvenos aspektus:

- 1) Bērna vārdu krājuma katrā valodā var būt mazāks par vidējo salīdzinājumā ar monolingvāliem vienaudžiem, tomēr kopējais vārdu krājums ir aptuveni tāds pats vai pat plašāks.

- 2) Bilingvāli bērni var izteikt savus pirmos vārdus vēlāk nekā monolingvāli bērni, bet joprojām normālā vecumā (līdz 15 mēnešu vecumam). Divvalodība pati par sevi nerada valodas aizkavēšanos. Bilingvālajam bērnam, kurš demonstrē nozīmīgu kavējumu runas apgūvē, varētu būt vispārēji valodas traucējumi, ko varētu diagnosticēt logopēds.
- 3) Agrīnā vecumā bilingvāli bērni var jaukt divas valodas, tomēr jaukšana parasti attiecināma uz vārdu krājumu (*большой suns*). Šāda kodu sajaukšana ir divvalodības dabiska daļa.
- 4) Agrīna otrās valodas apguves uzsākšana (bērniem no monolingvālām ģimenēm otrās valodas mācības izglītības iestādē) neietekmē dzimtās valodas kvalitāti, turklāt ir konstatēts, ka mazi bērni uzrāda labākas valodas izrunas un gramatikas lietošanas prasmes salīdzinājumā ar bērniem, kas ievērojami vēlāk uzsākuši otrās valodas apguvi. Tādējādi ir apšaubāms agrākā literatūrā minētais „kritiskais vecums” (pēc 3 vai 5 gadu vecuma) otrās valodas apguves uzsākšanai (Lowry, 2012).

Īpaša uzmanība ir jāpievērš bilingvālu bērnu runai raksturīgo divu valodu jaukšanu (miksēšanu). Zinātniskajā literatūrā tam pastāv dažādi skaidrojumi. Tā, bērns var pielāgot kodu jaukšanas apjomu sarunvalodas partneriem, lai nodrošinātu augstāku savas runas saprašanu (Genesee, 2009). Latvijas bilingvālās sabiedrības kontekstā to varētu skaidrot šādi: bērns galvenokārt izmanto krievu valodas sistēmu, sarunājoties ar krievvalodīgu, latviski runā sarunā ar latviski runājošu, turklāt nepieciešamības gadījumā viņš var iekļaut vārdus no otras valodas, ja gadījumā nezina to pamata sarunas valodā.

Dž. Paradiss pat uzsver, ka bērns var nevis vienkārši „pielikt” otras valodas vārdu, bet to „pieskaņot” konkrētās valodas sistēmai (fonētikai, gramatikai) (Paradis, 2010). Tā, piemēram, darba autore ir dzirdējusi piecgadīga bērna (dzimtā valoda krievu) skaidrojumu „Tā ir banciņa” (баночка) – bērns nevis vienkārši pārnes krievu valodas vārdu „banka”, bet gan to pieskaņo latviešu valodas fonētikai un gramatikai. Šāda jaukšana tiek uzskatīta par dabisku bilingvālu bērnu valodas īpatnību, vienlaikus atzīstot, ka bērni nebūt nejauca divas valodas, viņi labi prot tās nošķirt, taču prasmīgi spēj papildināt vienā valodā nezināmo ar otru valodu (Paradis, Genesee, Crago, 2011).

Pētījumi atzīst, ka 3 gadu vecumam bērns divas valodas nediferencē, tādēļ „miksēšana” ir izteiktāka. Pat ja bilingvāla bērna runa attīstās īpatnēji un ar nelielu aizturi, tomēr literatūrā tiek izvirzīti virkne kritēriju, kas ļautu identificēt iespējamus valodas traucējumus. Pārskats par minimāli apgūstamo valodas apjomu bilingvāliem bērniem no dzimšanas līdz 3 gadu vecumam sniegts 3.tabulā.

3.tabula. Minimāli apgūstamais runas apjoms bilingvāliem bērniem

(Fierro-Cobas, Chan, 2001)

Bērna vecums	Minimāli apgūstamais apjoms	Par valodas traucējumiem liecinošas pazīmes
Līdz 2 mēn.	Dūdošana (pirmās skaņas)	
2-6 mēn.	Bubināšana (skaņu virknes)	Nav skaņu
6-15 mēn.	Pirmie vienkāršotie vārdi (vēlāk nekā monolingvāliem, bet normā)	Mazāk kā viens vārds nedēļā
1-2 gadi	Valodu kontaminācija (vārdi no abām valodām pareizās nozīmēs, lai izteiktu savas minimālās vajadzības). Var būt tikai izolēti vārdi (var neparādīties frāžu runa)	Mazāk kā 20 vārdi abās valodās kombinēti 20 mēnešos
2-3 gadi	Valodu miksēšana (vārdi no abām valodām izmantoti vienā frāzē vai adaptēta fonētika / gramatika no vienas valodas otrā)	30 mēnešu vecumā nav vārdu kombināciju.

Kā redzams pēc dotās tabulas datiem, līdz 30 mēnešu bērnam var būt tikai atsevišķu vārdu izrunāšana, turklāt pirmie apzinātie vārdi var parādīties 15 mēnešu vecumā, kamēr iepriekš aplūkotajā literatūrā par „normu” tiek uzskatīts, ka bērns pirmos vārdus sāk izrunāt jau ~10 mēnešu vecumā (Svence, 1999; Сохин, 1979). Protams, bērna runu bilingvisma apstākļos ir iespējams veicināt, organizējot pārdomātu pedagoģisko procesu.

Apkopojot nodaļā izklāstīto, var secināt:

- 1) *Bērna aktīvās runas attīstība sākas ar dzimšanas brīdi. Ap gada vecumu bērns sāk izrunāt pirmos apzinātos vārdus, bilingvāliem bērniem tas var notikt vēlāk – līdz 15 mēnešu vecumam. No pusotra līdz diviem gadiem bērniem parasti parādās frāžu runa, bilingvāliem bērniem tā var attīstīties līdz 30 mēnešu vecumam.*
- 2) *Agrīnais bilingvisms labvēlīgi ietekmē bērna runas attīstību, lai arī tai pirmsskolas vecumā ir virkne īpatnību. Nav datu, kas pamatotu, ka nevēlami pedagoģiskajā procesā uzsākt agrīnu otras valodas apguvi – otrās valodas apguve nekādi nekavē dzimtās valodas attīstību.*
- 3) *Bilingvālu bērnu runas viena no raksturīgākajām īpatnībām ir divu valodu „miksēšana”, kas agrīnā vecuma bērniem bieži izpaužas kā divu valodu leksiku kopīga lietošana, tās nediferencējot.*

1.3. Runas attīstības veicināšanas paņēmieni divgadīgiem bērniem bilingvālā pedagoģiskā procesā

Bilingvālajā pedagoģiskajā procesā svarīgi ir izvēlēties metodes un paņēmienus, kurās aktīvi izzina un mācību procesa dalībnieki ir bērni. Izvēlētajai metodei un paņēmiem ir jāatbilst bērnu vecumam un viņu valodas (dzimtās un latviešu) prasmes līmenim.

Kā norādīts Latviešu valodas aģentūras izstrādātajos ieteikumos bilingvālajam pedagoģiskajam procesam agrīnā vecuma bērniem ir jāveido pamati pirmās un otrās valodas lietošanai saziņā.

Izvēloties bilingvālās metodes un paņēmieni, jāievēro šādi kritēriji: jārada tāda vide, kurā bērni justos ne tikai emocionāli, bet īpaši sociāli labi, kā arī tiktu sekmēta garīgā piepūle; metodēm jāveicina mācību prieks un jādod iespēja gūt mācīšanās panākumus, tām jāsekmē bērna mācīšanās, izmantojot visas maņas (Latviešu valodas aģentūra, 2013). Kvalifikācijas darba autore vēlētos norādīt, ka, lai arī šobrīd ir stājies spēkā jaunais izglītības standarts, kas paredz bilingvālu mācību procesu mazākumtautību bērniem, tomēr Valsts izglītības satura centrs nav nācis klajā ar metodiskām izstrādēm, kas atbilstu agrīnā un jaunākā vecuma bērniem un būtu īstenojamas bilingvāli.

Šo iemeslu dēļ pedagogiem drīzāk intuitīvi ir jājūt, kādā apjomā ir iespējams iekļaut latviešu valodu bērnu mācību procesā, vadoties pēc viņu valodas attīstības. Tā kā divgadīgi bērni bieži vēl nepietiekami runā savā dzimtajā valodā, tad kvalifikācijas darba autores skatījumā lietderīgi te ir izmantot vispārējās metodes un paņēmienus, kas tradicionāli tiek lietoti dzimtās valodas veicināšanai.

Parasti visas metodes valodas attīstības sekmēšanai iedala trīs plašās grupās:

- **Uzskatāmās metodes:** visbiežāk te bērniem tiek rādītas dažādas rotaļietas (priekšmeti, didaktiskie materiāli), ilustrācijas, videofilmas, kas ļauj bērniem iegūt priekšstatus par apgūstamo tēmu.
- **Verbālās metodes:** pirmsskolā pārsvarā izmanto verbālās metodes, kas saistītas ar daiļliteratūru: skolotājs lasa priekšā īsas pasakas, dzejoļus, sarunājas ar bērniem. Ir jāuzsver, ka divgadīgiem bērniem verbālā metode nevar tikt izmantota izolēti. Ja tiek lasīta grāmata, tad paralēli tiek izmantotas uzskatāmās metodes – ilustrāciju aplūkošana, pirkstu lellītes vai rokas lelle, rotaļietas u.tml. Dzejoļus var skaitīt, rosinot bērnus atkārtot kustības ar rokām un pirkstiem, kas atbilst dzejoļa tekstam – tas papildus sekmēs sīkas motorikas attīstību, kas labvēlīgi ietekmē runas attīstību kopumā;
- **Praktiskās metodes:** te izmantojamas daudzveidīgas didaktiskās rotaļas, kas vērstas uz runas attīstīšanu kopumā (Калугина, 2014).

Attiecībā par pēdējo nepieciešams uzsvērt, ka bērni visas prasmes un zināšanas agrīnā periodā apgūst darbojoties. Tas ir viens no iemesliem, kādēļ Pirmsskolas mācību programmā (2019) akcents tiek likts uz darbības principu. Jāuzsver, ka agrīnā vecuma bērnu attīstība norit priekšmetiskā darbībā, kas iziet 2 posmus:

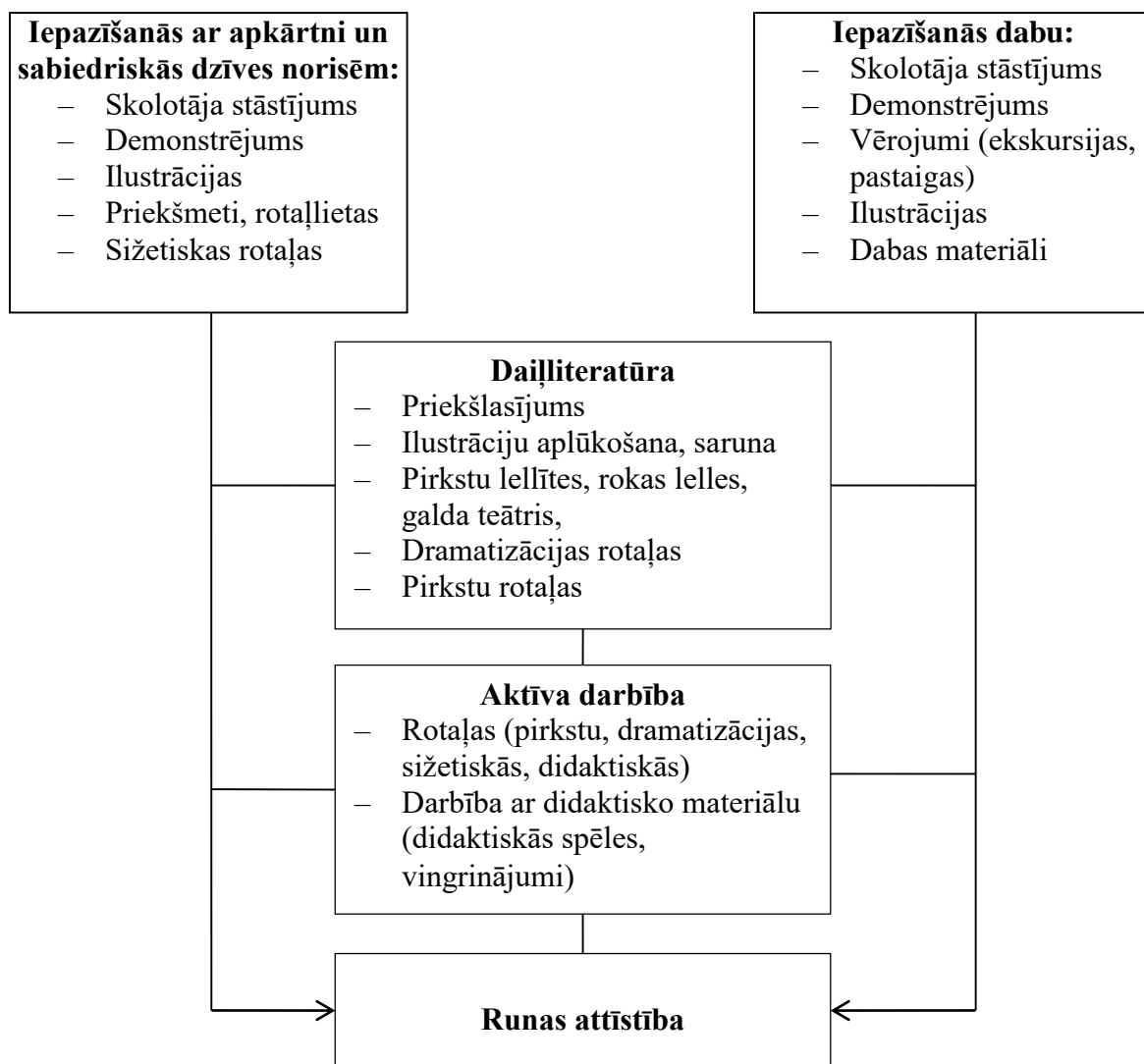
1. Darbību attīstība no kopdarbības ar pieaugušo līdz patstāvīgai darbībai.

Sākumā pieaugušais rāda priekšā darbības, kuras bērns atkārto. Darba autores vērtējumā kvalifikācijas darba kontekstā aktuālas ir rotaļas, kurās bērns atkārto kustības pēc pieaugušā atbilstoši izrunātajam tekstam. Bērns sākumā skatās tikai uz darbībām, pakāpeniski sāk pievērst uzmanību arī runai.

2. Bērna orientēšanās darbību veikšanas apstākļos līdzekļu un paņēmienu attīstība.

Bērns kļūst arvien prasmīgāks un apgūst jaunus darbības veidus, turklāt runa kļūst par vienu no svarīgiem orientēšanās līdzekļiem, ko bērns sāk lietot aktīvi pēc divu gadu vecuma (Эльконин, 1989).

Divgadīgu bērnu runas attīstīšana norit integrētā mācību procesā, iepazīstoties ar apkārtējo pasauli, dabu, nostiprinot iegūtos priekšstatus ar daiļliteratūras palīdzību. Galvenais bērnu runas attīstīšanā ir viņu aktīvā darbībā, kas saistīta ar apkārtējās pasaules izzināšanu. Spilgti un skaidri priekšstati, kurus bērni saskarsmē ar pieaugušajiem un vienaudžiem gūst, iepazīstoties ar priekšmetiem, sabiedrisko dzīvi, dabu, sekmē runas aktivitāti. Kvalifikācijas darba autore vēlētos uzsvērt, ka divgadīgiem bērniem bilingvālā procesā ir svarīgi lielu uzmanību veltīt dzimtās valodas attīstības sekmēšanai, paralēli iepazīstinot ar reālajām latviski. R.Каңепēja piedāvā uzskatāmu shēmu, kas atspoguļo runas attīstīšanas likumsakarības pirmsskolas vecuma bērniem (Каңепēja, 2012, 128). Kvalifikācijas darba autore to ir papildinājusi ar aktīvas darbības jēdzienu, kas tiek uzsvērts Pirmsskolas mācību programmā (2019) un konkrētiem paņēmieniem, kurus min A. Gerasimova, V. Кузнецова (Герасимова, Кузнецова 2004), J. Kalugina (Калугина, 2014), D. Elkoņins (Эльконин, 1989) un citi zinātnieki, bez kā nav iespējama runas attīstība agrīnā vecumā (skat. 1.attēlu).

1.attēls. Runas attīstīšanas virzieni un paņēmieni (autores veidota pēc R. Kaņepējas)

Liekot uzsvāru uz bērnu aktīvu darbību, izmantojami tādi vingrinājumi un rotaļas runas attīstīšanai bilingvālā procesā kā:

- Skaņu atdarināšana (skolotāja rāda ilustrāciju ar dzīvnieku, lūdz pateikt: „Kā tas saka” (dzimtā valodā), sagaida no bērna pareizo atbildi, nosauc dzīvnieku latviski);
- Bērna darbību pavadīšana ar runu (objektu nosaukšana), piemēram, bērns tiek rosināts darboties ar didaktisko spēli, salikt objektus pēc krāsām vai atrast visus viena veida priekšmetus. Sākotnēji instrukcija tiek dota dzimtajā valodā, pēc tam, kad bērns ņem un pareizi liek prasīto, skolotāja nosauc to latviski;
- Iepazīstināšana ar attēliem: skolotāja lūdz „Parādi, kur ir...” Ja bērns jau zina prasītā objekta nosaukumu latviski, tad pēc pirmās instrukcijas skolotāja tikai nosauc objektu latviski. Pilnu teikumu izmantošana ir atkarīga no bērna aktivitātes un jau uzkrātajām zināšanām (Конева, 2019).

- Latviešu valodas izmantošana dienas režīma momentos (ikdienas komunikatīvās situācijās): ja skolotāja ģērbj bērnu, viņa savas darbības nosauc latviski (bērna ķermeņa daļas, apģērba gabali, kurus paņem rokās), tāpat arī bērni sasveicinās un atvadās latviski, rīta apli var organizēt latviski.

Darba autores vērtējumā ļoti plašas iespējas paver pirkstu, kustību rotaļas, kā arī didaktiskās un sižetiskās rotaļas. Aplūkosim tās nedaudz tuvāk.

Pirkstu rotaļas. Pirkstu rotaļas ir specifiski mērķtiecīgi virzīti roku vingrinājumi runas kustību analizatora darbības sekmēšanai (Šterfelde, 2017, 10).

Plašus pētījumus par pirkstu rotaļu ietekmi uz bērnu runas attīstību ir veikusi krievu pedagoģe M. Koļcova, kura pirkstu rotaļas definē ritmizētu notikumu inscenējumus ar pirkstu palīdzību. Pirmsskolas pedagoģiskajā procesā visbiežāk pieaugušais darbā ar mazu bērnu skaita kādu dzejolīti un tā saturu atspoguļo ar žestu, mīmikas un ķermeņa kustību palīdzību, bērns atdarina skolotāja rādītās kustības, kas ne tikai iedarbojas uz motorikas attīstību, bet arī palīdz mazam bērnam labāk saprast dzejoļa saturu (Кольцова, Рузина 2002). Tas darba autorei ļauj pieņemt, ka darbā ar divgadīgiem bērniem ļoti veiksmīgi varētu izmantot vienkāršas pirkstu rotaļas latviešu valodā.

Pirkstu rotaļas ir neatņemama pirmsskolas pedagoģijas daļa. I. Miltiņas skatījumā bērna valodas attīstības aptuvenu līmeni skolotājs var noteikt, pat nedzirdot bērna runu, bet tikai pavērojot viņa pirkstu kustības. Ja bērna pirksti ir saspringti, tie nespēj veikt kustības pilnā apjomā, jādomā, ka bērnam ir runas attīstības traucējumi. Kamēr visu pirkstu kustības nekļūst brīvas, atraisītas, pareizas runas attīstība ir ierobežota (Miltiņa, Pastare, 2005, 93). Kvalifikācijas darba autore, balstoties uz savu pieredzi darbā ar bērniem no pusotra līdz 3 gadu vecumam, konstatē, ka maziem bērniem ļoti bieži roku pirksti ir saspringti, to kustības neveiklas.

Psihologijas zinātniece L.Berka, pamatojoties uz plašu pētījumu analīzi, atzīst, sīkās motorika aktivitātes pirmsskolas periodā ir saistīta ar galvas smadzeņu nobriešanu un spēju kontrolēt ķermeņa augšdaļu, tādējādi uzsverot, ka nepietiekami attīstīta sīkā motorika kavē bērna kognitīvos procesus, ieskaitot runas attīstību (Берк, 2006). Kvalifikācijas darba autores vērtējumā tas ir ļoti svarīgi, jo bilingvālā procesā bērnam ir jāapgūst vairāk nekā monolingvālā procesā – bērnam ir jāiemācās nošķirt divas valodas sistēmas un sazināties katrā no tām. Tādējādi skolotājam ir svarīgi izmantot metodes, kas veicinātu bērna izziņas darbības aktivitāti kopumā.

Līdz ar izziņas procesu attīstību, bērni kustības kļūst arvien sarežģītākas un koordinētākas, turklāt pētījumi liecina, ka tas attiecināms gan uz sīko, gan vispārējo (lielo) motorika (Barnett, van Beurden, Morgan, 2008). Dotā atziņa liek domāt, ka agrīnā vecuma bērniem pirkstu rotaļas orientējamas ne tikai uz šauras amplitūdas pirkstu darbībām, bet arī uz visa ķermeņa kustībām,

piemēram, tradicionālajā „Cepu, cepu kukuli” bērns ar roku vēzienu rāda kukulīša izmēru, veic aplūveida kustības vēdera rajonā, tādējādi attēlojot sāta sajūtu u.tt.

Pirkstu rotaļas izmantojamas kā dinamiskā pauze rotaļnodarbībā, kā sagatavošanās vizuālās mākslas vai mājturības nodarbībai, vai kā vienkārši bērnu izklaidējošs paņēmieni. Pedagoģe B. Kafke atzīst, ka pirkstu rotaļām ir daudzpusīgs iedarbības spēks, un tieši:

1. veidojas emocionāls kontakts ar pieaugušo;
2. attīstās bērna vēlēšanās darboties un attiecīgi pieaug aktivitāte kopumā;
3. bērns netieši piedalās kustību koordinācijā, tādējādi attīstot domāšanu un runu (Krafte, 2006).

Divgadīgiem bērniem var izmantot vienkāršus statiskus rotaļvingrinājumus, tādus kā:

- Zaķītis: pieliek rokas pie galvas un nedaudz pakustina pirkstus
- Jumts: ieslīpi saliek taisnu plaukstu pirkstus kopā
- Laiviņa: saliek sauļas
- Tvaikonis: tas pats, tikai uz augšu paceļ īkšķus
- Koks: saliek delnas locītavas kopā, plauksta izvērsta, pirksti ieplesti u.c. (sk. 1.pielikumu) (Инфоурок, 2019).

Tāpat plaši izmantojamas vienkāršas pirkstu rotaļas, kas ietver visu roku kustības, tās var piedāvāt gan krieviski, gan latviski. Piemēram, „Cepu, cepu kukulīti”, „Vāru, vāru putriņu” – šīs rotaļas līdzīgās versijās ir pieejamas gan krieviski, gan latviski. Ļoti plašu pirkstu rotaļu klāstu latviešu valodā piedāvā B. Brice (2007), tāpat ir pieejami daudzveidīgi pirkstu rotaļu varianti krievu valodā. Darba autores vērtējumā nebūtu pareizi, ja bērnam tiktu piedāvātas pirkstu rotaļas tikai krieviski vai tikai latviski. Drīzāk bilingvālā procesā var nošķirt noteiktus momentus, kad bērnam ir rotaļas latviski (teiksim, rīta aplī, ģērbšanās laikā u.c.) un kad krieviski, jo skolotāja uzdevums ir veicināt bērna runas attīstību un abu valodu apguvi, kas īpaši aktuāli ir gadījumos, kad divgadīgais bērns, atnākot uz pirmsskolu, nerunā (runā tikai „savā valodā” – izmanto dažas zilbes, atvieglotus vārdus, skaņu atdarinājumus). Balsoties uz teorētiskajām atziņām, kas izklāstītas kvalifikācijas darba 1.1.apakšnodaļā, bērni būs tikai ieguvēji, ja paralēli apgūst divas valodas. Pirkstu rotaļu paraugi latviešu valodā skatāmi 2. pielikumā, krievu valodā – 3. pielikumā.

Kustību rotaļas. Terminu „kustību rotaļas” attiecina „uz tām rotaļām, kam ir noteikumi un kas ir stingri reglamentētas. Tātad pie kustību rotaļām pieskaitāma ikviena rotaļa, kuras laikā tiek izpildītas kustības un kam ir savi noteikumi” (Konstantinova, 2011, 9).

Kustību rotaļa, aktīva darbība, kam raksturīga precīza un savlaicīga kustību izpilde, kas saistīta ar visiem spēlētājiem obligātu noteikumu izpildi (Тимофеева, 1991). Kustību rotaļa ir bērnu emocionāla darbība, kas saistīta ar pamatkustību izpildi, šīs rotaļas attīsta bērnus fiziski, arī

garīgi, audzina tikumību, sekmē visus psihiskos procesus (domāšanu, iztēli, atmiņu, domāšanu) (Крюкова, 2012).

Kustību rotaļas ir ļoti daudzveidīgas, plaši tās izmanto sporta aktivitātēs, pastaigu laikā bērnu fiziskās attīstības sekmēšanai. Plašu sadaļu kustību rotaļās veido tautas kustību rotaļas, kas ietver arī iespējamu muzikālo pavadījumu, riņķa rotaļas (krievu *horovodi*) u.tml. Bieži kustību rotaļām piemīt izklaidējošs raksturs, bērns galveno uzmanību pievērš tieši kustību izpildei, gūst prieku no skriešanas. Papildus izmantojamais muzikālais pavadījums var radīt papildus pacilātību (Тимофеева, 1986). Kvalifikācijas darba autores vērtējumā kustību rotaļas ir viens no piemērotākajiem veidiem, kā organizēt bērnus pastaigu laikā, turklāt kustību rotaļas ļoti veiksmīgi var piedāvāt latviešu valodā, atskaņojot latviešu dziesmiņas, piemēram, „Kas dārzā” u.tml. I. Konstantinova (2011) ir apkopojusi ļoti plašu kustību rotaļu klāstu ar muzikālo pavadījumu latviešu valodā, ko var izmantot visās vecuma grupās, tai skaitā darbā ar vismazākajiem. Dotā metodiskā materiāla priekšrocības: rotaļas ir sakārtotas pa gadalaikiem, kas ļauj izvēlēties piemērotākās rotaļas atbilstoši apgūstamajām tēmām, saskaņojot ar iepazīstināšanas ar apkārtni un dabaszinību tematiku.

Didaktiskās rotaļas. Didaktiskā rotaļa ir „rotaļu, spēļu vai to elementu lietošana mācību procesā, būtībā (slēpti) ietverot tajā mācību satura apguves uzdevumus un sasniegto rezultātu pārbaudes elementus un panākot mācību satura apguves procesa labāku, pilnīgāku atbilstību skolēnu mācīšanās īpatnībām” (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000).

B. Ņikitins norāda, ka: „rotaļas attīsta dažādas intelektuālas īpašības: uzmanību, atmiņu, īpaši redzes atmiņu, prasmi atrast sakarību un saistību, klasificēt un sistematizēt materiālu, apkārtnes uztveri un iztēli, spēju paredzēt rezultātu savai darbībai”. (НИКИТИН, 1990, 21).

Kā uzskata A. Bondarenko, visas didaktiskās rotaļas veicina bērnu runas attīstīšanu. Tas notiek tādēļ, ka didaktiskās rotaļas gaitā saskaņā ar zinātnieces apgalvojumiem papildinās un aktivizējas bērna vārdu krājums, veidojas pareiza skaņu izruna, attīstās saistītā valoda, prasme pareizi izteikt savas domas. Daudzu rotaļu procesā domāšanas un runas attīstība noris vienotā, nesaraujamā saiknē. Aktivizējas runa, jo bērnam rotaļas gaitā ir jāsarunājas, jārisina sarežģīti uzdevumi (Бондаренко, 1992).

Pēc izmantojamā materiāla rakstura didaktiskās rotaļas var iedalīt vairākās grupās:

- 1. Priekšmetiskās rotaļas** – tās ir rotaļas ar dažādiem attīstošiem materiāliem, rotaļlietām (konusi, piramīdas, gredzeni, bumbas u.c.), mozaīku, celtniecības materiāliem, dabas materiāliem (čiekuri, sēklas u.c.). Šīs rotaļas izmanto, lai sekmētu krāsu, formas un lieluma, kā arī telpisko priekšstatu pilnveidošanos un atbilstošu vārdu ienākšanu aktīvajā vārdu krājumā. Skolotāja noteikumus izskaidro bērna dzimtajā valodā, bet pēc tam komentē bērna darbības latviski.

2. Galda spēles – tās ir virzītas uz priekšstatu par apkārtējo pasauli nostiprināšanos, zināšanu sistematizāciju. Tās attīsta domāšanas procesus un operācijas (analīzi, sintēzi, vispārināšanu un klasifikāciju). Te ietilpst dažādas pāru kartītes, domino, loto, darbs ar ilustrācijām (atrodi atšķirības, atrodi attēlā priekšmetu utt.). Arī šajā gadījumā skolotāja var komentēt bērna darbības latviski, izteikt vienkāršākos lūgumus latviešu valodā (Бондаренко, 1992; Галаванова, 1996).

Didaktisko rotaļu galvenās priekšrocības: skolotājs var individualizēti piemeklēt uzdevumus, kas atrodas bērna tuvākās attīstības zonā. Ar daudziem materiāliem bērns var darboties patstāvīgi (piemēram, likt klucīšus, vecumam atbilstošas puzzles utt.), tomēr maksimāli attīstošais efekts ir panākams, ja skolotājs individuāli strādā ar bērnu. Zināmā mērā tas uzlūkojams arī par didaktisko rotaļu izmantošanas ierobežojumu, jo darbā ar divgadīgiem bērniem didaktiskās rotaļas var izmantot individuāli rīta cēlienā vai pēcpusdienas cēlienā.

Sižetiskās rotaļas. Sižetiskās rotaļas ir pieskaitāmas pie radošajām rotaļām, kuru pamatā ir noteikts sižets, kas paredz darbību secību. Šajās rotaļās bērni atdarina pieaugušo darbības, ko novērojuši savā ikdienā (Dzintare, Stangaine, 2007). Divgadīgiem bērniem vēl nav pieejamas patstāvīgas sižetiskās lomu rotaļas, kas sāk veidoties vidējā pirmsskolas vecumā, taču jaunākajā vecumā bērni parasti atveido kādu noteiktu darbību, situāciju, biežāk izmantojot rotaļlietas un mijiedarbojoties ar pieaugušo, piemēram, liek lelli, gulēt, baro lelli u.tml. (Эльконин, 1989).

Pedagoģe N. Mihaiļenko norāda, ka priekšnoteikumi rotaļas sižeta attīstībai parādās jau otrajā dzīves gadā, kāds bērns patstāvīgi veic imitējošas rotaļu darbības, lai arī sevi neapzinās kā lomas atveidotāju, pēc divu gadu vecuma bērnu rotaļās parādās jau visi sižeta struktūras elementi, kas ļauj sižetiskās rotaļas plaši izmantot pedagoģiskos nolūkos. N. Mihaiļenko nosacīti izšķir vairākus rotaļu sižetu veidus, katram no tiem ir savi runas attīstīšanas uzdevumi. Darbā ar divgadīgiem bērniem būtu piemērotas šādas rotaļas:

1. Rotaļu sižeti ar vienu darbojošos personu, kura attēlo rotaļu darbības ar noteiktiem priekšmetiem vienā vai vairākās situācijās. Praksē nākas sastapties ar dažādiem šo sižetu veidiem. Viens no tiem ir šāds: personāžs (loma) veic vienu ilgstošu darbību ar vienu priekšmetu (pasažieris brauc mašīnā). Otrs veids – lomas tēlotājs darbojas ar vairākiem priekšmetiem, veicot ar tiem vairākas darbības: māmiņa gatavo ēdienu, klāj galdu, sakārto virtuvi. Šis sižets kļūst saturīgāks, dzīvāks, ja darbībās iesaista lelli vai citu rotaļlietu. Rotaļlieta faktiski arī ir rotaļas personāžs, jo bērns ar to runā, stāsta un dzied tai, piedēvējot rotaļlietai cilvēka īpašības. Bieži bērns pat runā šīs rotaļlietas vietā, izpildot divas lomas. Skolotājs var stimulēt bērna runas aktivitāti, rotaļas laikā uzdodot precizējošus jautājumus vai komentējot bērna darbību (bilingvāli)

2. Rotaļu sižeti ar vairākām lomām un kopīgām darbībām. Ir rotaļas, kurās darbojas divas lomas. Viena no tām ir otras darbības objekts, un aktīvi darbojas tikai viens bērns (ārsts un slimnieks, frizieris un klients). Un ir arī rotaļas, kurās darbojas vairākas lomas. Darbība tajās ir iekļauta vienā situācijā, taču lomām nav savstarpējas saistības (autobusa vadītājs un pasažieri; pircējs un pārdevējs). Ir jāuzsver, ka divgadīgi bērni vēl neprot savā starpā saskaņot darbības, tādēļ šādas rotaļas ir jāvada, rosinot bērnam izteikt atsevišķus vārdus latviski, piemēram, autobusā pasažieris prasa biļeti, vadītājs to dod (Михайленко, 1980).

Darba autores skatījumā otrā valoda sižetiskās rotaļās var iekļauties kā komunikatīvais elements, kad, piemēram, bērns ved rotaļlietu pie ārsta un ārsts uzdod jautājumus latviski (neatkarīgi no valodas, kādā atbild bērns). Šādas rotaļu situācijas labi attīsta runas saprašanu, vienlaikus arī diferencē divas valodu sistēmas.

Apkopojot nodaļā izklāstīto, var secināt:

- 1) Sekmējot valodas attīstību bilingvālā pedagoģiskajā procesā, nepieciešams radīt vidi, kas veicinātu komunikāciju un bērnu aktivitāti divās valodās. Šajā nolūkā dažādās kombinācijās izmantojamas visas trīs lielās metožu grupas: uzskatāmās, verbālās un praktiskās.*
- 2) Valodas attīstības sekmēšanai otrā valoda izmantojama dažādās rotaļās, kā arī ikdienas komunikatīvās situācijās. Galvenie paņēmieni runas attīstības veicināšanai divgadīgiem bērniem ir: pirkstu rotaļas, kustību rotaļas, didaktiskās rotaļas, kā arī sižetiskās rotaļas.*

2. Pētījums par divgadīgu bērnu runas veicināšanas iespējām bilingvālā vidē

2.1. Pētījuma organizācijas un metožu raksturojums

Empīriskais pētījums tika veikts ar mērķi pārbaudīt sākotnēji izvirzīto hipotēzi:

Divgadīgu bērnu runas attīstība bilingvālā pedagoģiskajā procesā tiks veiksmīgi sekmēta, ja:

- skolotājs izmantos komunikatīvu pieeju rotaļnodarbībās, rosinot bērnu runas aktivitāti abās valodās;
- otrā valodā tiks piedāvāts materiāls noteiktās situācijās, kas ļaus bērniem precīzi nošķirt abas valodas.

Lai sasniegtu minēto mērķi, darba autore noteica šādu pētījuma plānu:

- 1) izvēlēties un pamatot piemērotākās pētījuma metodes;
- 2) izstrādāt kritērijus bērnu runas attīstības vērtēšanai, atsevišķi analizējot bērnu dzimtās valodas attīstību un otrās valodas apguvi, lai izslēgtu iespējamību, ka pastiprināta otras valodas apguve varētu kaitēt dzimtās valodas attīstībai;
- 3) noteikt pētījuma dalībniekus un izvērtēt viņu runas attīstību pētījuma sākumā pēc izstrādātajiem kritērijiem;
- 4) veikt pedagoģisko izmēģinājumu, īstenojot bilingvālo pedagoģisko procesu;
- 5) atkārtoti izvērtēt pētījuma dalībnieku runas attīstību un noteikt sasniegto dinamiku;
- 6) apkopot pētījuma rezultātus un izteikt rekomendācijas pirmsskolas skolotājiem.

Pētījuma metodes. Par galvenajām pētījuma metodēm tika izvēlēta pedagoģiskā novērošana un pedagoģiskais izmēģinājums – praktisks pedagoģiskais darbs ar bērniem.

Novērošana ir pētāmo parādību speciāli organizēta uztvere. Pedagoģiskajos novērojumos pēc daudzu īpatnību un apstākļu analīzes vērotājs tiecas saskatīt bērnu attīstības tendences pētījuma objekta ietvaros, noteikt viņa zināšanu prasmju un attieksmju līmeņus, to izmaiņas, kas ļautu savlaicīgi koriģēt un regulēt pedagoģisko darbu (*Vispārējās empīriskās skolēnu izpētes metodes*, 2019). Pētījuma ietvaros bērni tika vēroti brīvajā laikā savās rotaļās un savstarpējā saskarsmē (ja tāda bija), kā arī grupu un individuālajās rotaļnodarbībās mijiedarbībā ar skolotāju.

Lai varētu izvērtēt bērnu runas attīstības dinamiku, tika izstrādāti kritēriji, kas ļautu izvērtēt vispārējās attīstības tendences. Darba autore uzskatīja par lietderīgu pētīt ne tikai latviešu (otras valodas), bet arī krievu (dzimtās valodas) attīstības dinamiku bilingvālā procesā. Vērtēšanas kritēriji un līmeņi atspoguļoti 4.tabulā.

4.tabula. Valodas attīstības vērtēšanas kritēriji un līmeņi

	Kritēriji	Augsts līmenis (2 balles)	Vidējs līmenis (2 balles)	Zems līmenis (1 balle)
Latviešu valodas apguve	Uz sevi vērstas runas, īsu norādījumu saprašana	Saprot un izpilda skolotāja norādījumus, lūgumus latviešu valodā	Ne vienmēr saprot, saprot atsevišķus vārdus, var parādīt prasīto	Uz skolotāja runu latviski nereaģē, nesaprot
	Vārdu un frāžu latviešu valodā atkārtošana un lietošana	Atkārtot pēc skolotāja vārdus un īsas frāzes, var pēc skolotāja lūguma nosaukt latviski prasīto priekšmetu	Atkārtot atsevišķus vārdus, bet ne vienmēr, prasītos priekšmetus nosaukt nevar	Vārdus un frāzes neatkārtot
	Apzināta vārdu un frāžu izmantošana noteiktās komunikatīvās situācijās	Sasveicinās, atvadās, izsaka pieklājības frāzes rotaļu situācijās	Dažreiz pieauguša mudināts izsaka pieklājības frāzes	Latviešu valodu komunikācijā neizmanto
Dzimtās (krievu) valodas apguve	Runas saprašana, pasīvais vārdu krājums	Saprot un izpilda skolotāja norādījumus, klausās daiļliteratūru ar izpratni, vienmēr var parādīt prasīto attēlos, apkārtējā vidē	Saprot tikai norādījumus, kas saistīti	Ir šaurš vārdu krājums, nespēj attēlos parādīt sadzīves priekšmetus
	Aktīvās runas vispārējs raksturojums	Runā teikumos, ir samērā plašš vārdu krājums	Runā izmanto atsevišķus vārdus	Runā izmanto tikai dažas zilbes, skaņu atdarinājumus
	Runa pēc paša iniciatīvas	Vēršas pie skolotāja un vienaudžiem ar atsevišķiem vārdiem un frāzēm	Savu vajadzību biežāk paziņo ar žestiem un atsevišķiem vārdiem	Pats pie skolotāja nevēršanas

Tādejādi darba autore vērtēja pēc trim kritērijiem gan dzimtās valodas attīstību, gan arī otrās valodas apguvi.

Pedagoģiskā izmēģinājuma ietvaros darba autore organizēja bilingvālu izglītības procesu, galveno uzsvaru liekot uz tādiem paņēmieniem kā pirkstu, kustību, didaktiskās un lomu rotaļas, kā arī komunikāciju latviski ikdienas sadzīviskās situācijās, kuras nevar izraisīt pārpratumus (sasveicināšanās, rīta aplis, ģērbšanās, pievēršot uzmanību veicamajām darbībām u.tml.).

Lai arī kvalifikācijas darba autore atzīst, ka šāda veida pētījumu efektīvāk būtu veikti divās grupās, kur vienā norit bilingvāls mācību process, bet otrā nē, tomēr saskaņā ar jauno izglītības

standartu šāda situācija vairs nav iespējama, tādēļ par pētījuma dalībniekiem tika izvēlēta pirmā jaunākā grupa, kurā strādā pati kvalifikācijas darba autore.

No kopējās grupas (to apmeklē bērni no pusotra gada vecuma) tika atlasīti 12 bērni, kas jau sasnieguši pilnus 2 gadus, jo pusotra un divgadīga bērna runa var būtiski atšķirties, tādēļ šāda vecuma atšķirība pētījumā nebūtu vēlama un būtu nekorekti salīdzināt pusotra un divu ar pusi gadu vecu bērnu runas attīstību.

Pētījums tika veikts Rīgas pirmsskolas izglītības iestādē, kas realizē mazākumtautību pirmsskolas izglītības programmu. Pētījuma veikšanai tika saņemta iestādes metodiķes un bērnu vecāku atļaujas.

2.2. Pētījuma dalībnieku raksturojums

Kā jau tika norādīts, pētījumā tika iekļauti 12 bērni vecumā no 2 gadiem un 3 mēnešiem līdz 2 gadiem un 4 mēnešiem (vecums uz pētījuma sākumu). Visi bērni jau agrāk ir apmeklējuši pirmsskolas izglītības iestādi. Nevienam no bērniem nav specifiski attīstības traucējumi, visi bērni nāk no monolingvālām pilnām ģimenēm, tādējādi nosacīti visiem bērniem ir nodrošināti vienādi sākotnējie apstākļi otrās (latviešu) valodas apgūvē.

5.tabulā sniegts pārskats par bērnu runas attīstību, atsevišķi raksturojot aktivitāti dzimtajā valodā un latviešu valodā. Šeit un turpmāk minēto bērnu vārdi ir mainīti.

5. tabula. Pētījuma dalībnieku raksturojums

Bērns	Dzimtās valodas raksturojums	Latviešu valodas apguves raksturojums
Alise	Atbild uz skolotāja jautājumiem, labi attīstīta runa, tomēr meitene ir nesabiedriska, pati iniciatīvu runā neizrāda	Var sasveicināties, ja vecāki mudina to darīt, nelabprāt atkārtu vārdus latviski, tikai individuālā darbā
Tihons	Labi attīstīta runa, patīk klausīties pasakas, rāda ilustrācijās minēto, pats vēršas pie skolotāja, lieto frāžu runu	Patstāvīgi no rītiem sasveicinās (gaida uzslavas, uzskata runāšanu latviski par ko īpašu), var nosaukt priekšmetus, atkārtu vārdus rotaļnodarbībās
Poļina	Attīstīta frāžu runa, atbild uz skolotāja jautājumiem, var parādīt / nosaukt prasīto. Pie skolotāja vēršas reti, biežāk ar vienu vārdu	Labprāt atkārtu vārduņus, dzied līdzīgu jau iemācītās dziesmiņas rīta aplī
Jegors	Runā tikai atsevišķas zilbes, skaņu atdarinājumi, žesti. Ne vienmēr kļūst skaidrs, vai zēns ir sapratis	Atkārtu kustības rotaļās, taču neklausās vārdos. Vienkāršus norādījumus latviski ne vienmēr saprot.
Arina	Daudz runā, taču „savā valodā” – zilbes, skaņu atdarinājumi, aktīva žestikulācija un mīmika. Labi saprot uz sevi vērstu runu, ātri izpilda visus skolotāja norādījumus	Labprāt iesaistās kustību rotaļās latviski, tomēr ne vienmēr ir pārliecība, ka labi saprot latviski teikto

5. tabulas turpinājums

Bērns	Dzimtās valodas raksturojums	Latviešu valodas apguves raksturojums
Milana	Rotaļnodarbībās aktīva – atbild uz jautājumiem ar dažiem vārdiem, vēršas pie skolotājas ar lūgumiem (veidojas frāžu runa)	Ar interesi iesaistās latviešu kustību rotaļās, atkārtos vārdus un dziesmiņas.
Miraslava	Runa labi attīstīta, var runāt gramatiski pareizos pilnos teikumos, tomēr ar vienaudžiem nekontaktē. Runā, ja pašai patīk	Atsakās piedalīties rotaļās latviski, nerunā latviski, nesaprot (vai ignorē) uz sevi vērstu runu latviešu valodā
Anfisa	Ļoti nedroša, praktiski nerunā, vairāk izmanto žestus un atsevišķus skaņu atdarinājumus	Nerunā, vārduņus neatkārtos, ne vienmēr ir skaidrs, vai saprot runu, kustību rotaļās latviski pasīva, dažreiz atkārtos kustības
Arturs	Runā atviegloti vārdi, skaņu atdarinājumi, tomēr ir sabiedrīks, labi saprot runu, var parādīt, atrast prasīto	Ne vienmēr kļūst skaidrs, vai bērns sapratis latviski. Dažreiz rāda prasīto objektu, vārdus neatkārtos
Dmitrijs	Labi attīstīta runa, runā pilniem, gramatiski pareiziem teikumiem, daļēji skaita alfabētu (kā dzejoli). Ar interesi klausās priekšā lasītas pasakas	Var sasveicināties (ja atgādina), atkārtos vārduņus, darbojas rotaļās latviešu valodā, var parādīt prasīto lietu latviski, tomēr pats nosauc krieviski
Bogdans	Veidojas frāžu runa, nenoturīga uzmanība, priekšlasījumos ātri pievēršas citām nodarbēm. Uz sevi vērstu runu saprot, tomēr par izlasīto nevar atbildēt, jo neklausās	Pēc noskaņojuma – dažreiz darbojas līdzīgi, var atkārtot vārduņus. Pats iniciatīvu neizrāda, nerunā.
Jelisejs	Veidojas frāžu runa, vienmēr vēlas pievērst sev uzmanību, jebkuriem paņēmieniem panākt savu. Ļoti aktīvs bērns, ļoti patīk muzikālas rotaļas	Atkārtos vārdus latviešu valodā, īpaši patīk dziedāt līdzīgi dziesmiņas neatkarīgi no valodas (dzimtā vai latviešu)

Balstoties uz novērojumiem un bērnu runas analīzi, darba autore novērtēja bērnu dzimtās valodas un otrās valodas apguves līmeņus pēc izstrādātajiem kritērijiem. Pārskats par iegūto vērtējumu pētījuma sākumā sniegts 6.tabulā. Darba autore atsevišķi izdala kopējo vērtējumu ballēs (maksimāli 9 balles) dzimtajā un otrajā (latviešu) valodā, kas ļautu izteikt kādus secinājumus, vai pastāv kādas likumsakarības starp dzimtās un otrās valodas apguves līmeni.

Tabulā darba autore atsevišķi vērtē latviešu valodas un dzimtās valoda apguves rādītājus, katru analizējot gan pēc trim kritērijiem, gan kopā.

Kritēriji tabulā apzīmēti ar cipariem, kur:

- Latviešu valodas apguvē: (1) saprašana; (2) atkārtošana; (3) patstāvīga lietošana
- Dzimtajā valodā: (1) saprašana; (2) lietošana; (3) izmantošana komunikācijai pēc savas iniciatīvas, vēršanās pie pieaugušā (komunikācija).

6.tabula. Valodas attīstības rādītāji pētījuma sākumā

Bērns	Latviešu valodas apguve			Kopā	Dzimtās valodas apguve			Kopā
	1	2	3		1	2	3	
Alise	2	2	1	5	3	2	1	6
Tihons	3	3	2	8	3	3	3	9
Poļina	3	2	2	7	3	2	2	7
Jegors	1	2	1	4	2	2	1	5
Arina	1	2	1	4	3	2	1	6
Milana	2	2	2	6	3	2	2	7
Miraslava	1	1	1	3	3	3	3	9
Anfisa	1	1	1	3	2	1	1	4
Arturs	1	2	1	4	2	2	2	6
Dmitrijs	3	2	2	7	3	3	3	9
Bogdans	2	2	1	5	2	2	1	5
Jelisejs	2	2	2	6	2	2	2	6

Analizējot tabulā iekļautos datus, var secināt, ka dažiem bērniem dzimtā valoda ir attīstīta atbilstoši vecumposmam – augstākās balles visos kritērijos ir Tihonam, Miraslavai un Dmitrijam. Tihonam un Dmitrijam ir labi arī latviešu valodas apguves rādītāji, taču Miraslavai tieši pretēji – meitene nerunā vispār, kas lielā mērā saistīts ar bērna motivāciju. Šī situācija, iespējams, saistīta ar apstākli, ka meitene ar ģimeni tikko pārcēlusies uz Latviju un nonākusi citā valodas vidē. Iespējams, bērns, atsakoties runāt otrā valodā, tā parāda savu protestu un nepatiku par iepriekšējās dzīves vietas pamešanu.

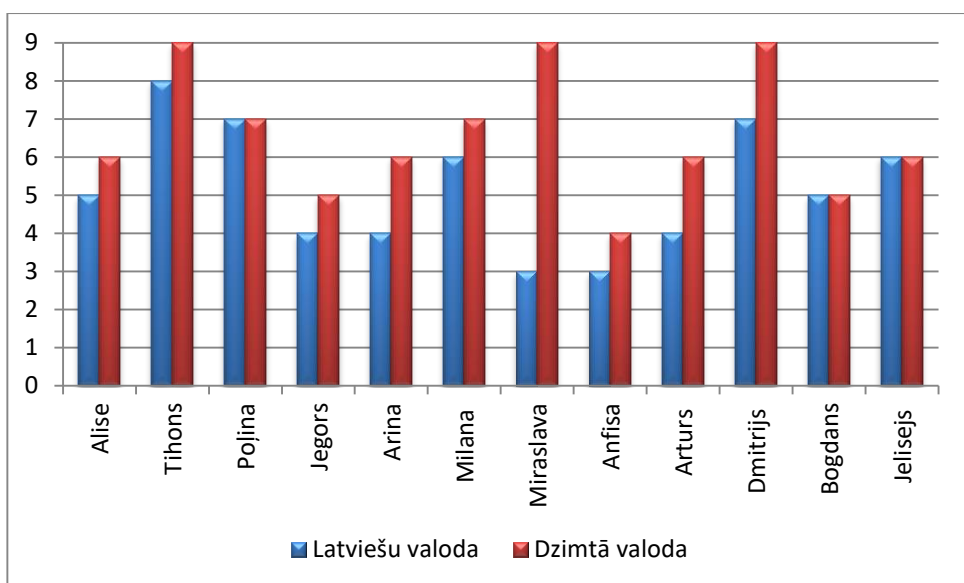
Atšķirības valodas apguvē ir arī Arinai. Meitene labi saprot dzimtajā valodā un var izteikties, ja skolotājs vēršas pie viņas, taču meitene ir ļoti noslēgta un kautrīga, kas, iespējams, rada otrās valodas apguves grūtības.

Tāpat ir novērojama pretēja likumsakarība – bērniem, kuriem, ir vāji attīstīta dzimtā valoda un kuri ir nesabiedriski (Anfisa, Jegors), ir nepietiekami apgūta arī latviešu valoda, kas saskan ar teorētiskajiem materiāliem – šajā vecumā bērni apgūst dzimto un otro valodu pēc vieniem un tiem pašiem principiem.

Uzskatāmi latviešu un dzimtās valodas apguves rādītāji atspoguļoti 2.attēlā.

Attēlā redzams, ka pamatā bērni dzimto valodu apguvuši labāk, tomēr Poļinai, Bogdanam un Jelisejam ir vienādi valodas attīstības rādītāji. Par šādu rādītāju sakritības cēloni var minēt apstākli, ka bērnu vecāki ir ieinteresēti un motivēti palīdzēt bērniem apgūt latviešu valodu, vecāki ar bērniem apmeklē bērnu pasākumus latviski, skatās animācijas filmas latviski u.c., kas nevar neietekmēt valodas apguvi.

Galvenās atšķirības valodas apguvē ir saistītas ar praktisku lietojumu komunikatīvām vajadzībām. Latviski bērni galvenokārt tikai atkārto vārdus un frāzes, kamēr dzimtajā valodā vēršas pie pieaugušā, izsakot lūgumus un savas vajadzības.

2.attēls. Valodas apguves rādītāji pētījuma sākumā

Balstoties uz iegūtajiem vērojumu rezultātiem, darba autore izstrādāja pedagoģisko plānu, kas aptvēra daudzveidīgas aktivitātes, kas vērstas uz bērnu dzimtās un latviešu valodas attīstības sekmēšanu.

2.3. Pētījuma gaita

Empīriskā pētījuma ietvaros tika izstrādāts pedagoģiskais plāns, kas sadalīts pa tēmām, nosakot uzdevumus abās valodās, kā arī izmantojamās metodes. Pārskats par pedagoģiskā darba plānu sniegts 7.tabulā.

7.tabula. Pedagoģiskā darba plāns

Tēma	Latviešu valodas apguve		Dzimtās valoda apguve	
	Saturs	Metodes	Saturs	Metodes
Es bērnu-dārzā	Runas saprašana: Kā tevi sauc, nāc šurpu, draugi u.tml. Vārdu atkārtošana Ķermeņa daļas: rokas, kājas, galva, pirksti	Pirkstu rotaļa Šis pirkstiņš Dziesma „Par slinko Jānīti” D.r. Parādi (ķermeņa daļas, apģērba gabali)	Saprot un parāda, nosauc ķermeņa daļas. Raksturo sevi Iesaistās lomu rotaļā	https://www.youtube.com/watch?v=CvxNbTppVnA Dziesma par ķermeņa daļām – kustību atkārtošana Lomu rotaļa „Ārsts”
Lietus rudenī	Runas saprašana: saruna par rudens laika apstākļiem (saule – lietus, silts – auksts) Vārdu atkārtošana: dziesmas teksts	I.Konstantinova „Rudenī” (dziesma) Ilustrācijas Sasveicināšanās dziesmiņa latviski (saule)	Saprot pasaku ar atbalstu uz ilustrācijām. Atbild uz jautājumiem (nosauc objektus)	V. Sutejevs „Zem sēnes” dramatisācija (frāžu runa) Darbs ar ilustrācijām – objektu nosaukšana Pirkstu rotaļa „Baravika” (sk. 3.pielikumu)

7.tabulas turpinājums

Tēma	Latviešu valodas apguve		Dzimtās valoda apguve	
	Saturs	Metodes	Saturs	Metodes
Kastaņi un zīles	Saprašana: Literāras pasakas lasīšana Runa: frāžu atkārtošana Pirkstu rotaļā	M.Stāraste „Kastanis” dramaturģija Rotaļas ar kastaņiem Pirkstu rot. „Atskrien pelīte”	Saprot īsu literāro tekstu. Atbild uz jautājumiem (parāda prasīto)	V. Krotovs: Kastanis lasīšana, apspriešana Rotaļas: kastaņu lasīšana, zīmējumu veidošana no kastaņiem Pirkstu rotaļa https://www.youtube.com/watch?v=WFmXFtoDUZI
Dārzeņi	Saprot dārzeņu nosaukumus Atkārtoto rotaļu tekstu Paskaidro: skābs, salds.. garšo, negaršo	D.rot. Dārzeņi (atnesis Zaķis) Dārzeņu degustēšana	Saprot īsu literāro tekstu, dramaturģiju, izsaka īsas frāzes Dārzeņu nosaukumi, krāsas, formas	Rācenis: apspriešana, dramaturģijas Aplikācija: dārzeņu grozs (stāsta par saviem dārzeņiem – nosauc, parāda)
Maizīti cepam	Saprot tekstu, atkārtoto frāzes Paskaidro: apaļš, mīksts, maize, kukulis	Pirkstu rotaļa „Cepu, cepu kukulīti”, Mīcu, mīcu mīkliņu”	Izrunā vienkāršotu tekstu pasakas dramaturģijā Nosauc formu (dzīvnieki), lielumu (liels – mazs)	Pasaka „Kukulītis” Dramaturģija Cepumu cepšana (formiņas dzīvnieku veidā): raksturo, kādu cepumu ceps
Barojam putniņus	Teksta saprašana darbībā, frāžu runa, savu vēlmju izteikšana (barot, graudi, putni)	Rainis „Lollīte baro putniņus” Pirkstu rotaļa	Saprot skolotājas paskaidrojumu, atkārtoto vārdus. Vēršas pie skolotājas nodarbībā	Saruna par putnu barošanu, ilustrācijas Pirkstu rotaļa „Žagata” (Сорока Белобока) Ути-Ути Vizuālā māksla: putnu veidošana, stāsta par tiem, to ķermeņa daļu nosaukšana
Kaķēni mājās	Saprot priekšlasījumu ar ilustrācijām, nosauc dzīvnieku, krāsas, parāda objektus	V. Sutejevs 3 kaķēni; Dziesma „Kaķīts mans”	Frāžu runa pasakas dramaturģijā Vārdu krājums (uzmanība): priekšmetisku kartīšu nosaukšana Iemācītu teikumu atkārtošana	V. Sutejevs: Kas teica „Nau” Dziesma par kaķēnu https://www.youtube.com/watch?v=FH6pYV7JaWI Didaktiskā rot. (kartītes – kas bija minēts dziesmā): saruna Pirkstu rotaļa (ar kastaņiem)

Tālāk darba autore sniegs ieskatu īstenotajā pedagoģiskajā darbībā.

Vispirms jānorāda, ka visas nodarbības sākās ar rīta apli, kurā tika izmantota sasveicināšanās dziesmiņa ar kustībām (sk. 4.pielikumu).

Pirmajā reizē bērni bija nedaudz apmulsuši, Miraslava garlaikoti skatījās apkārt, sāka spēlēt ar pirkstiem, kustības neatkārtoja. Bogdanam ļoti patīk ritms, viņš labprāt darbojās līdzi, Anfisa skatījās uz citiem bērniem, tad nedroši atkārtoja kustības pēc skolotājas, bieži ar nobīdi no teksta, kas liecināja, ka viņi nepilnīgi saprot sacīto.

Jau pēc nedēļas situācija uzlabojās – liela daļa bērnu jau bija iegaumējuši dažus vārdus un frāzes, labprāt darbojās līdzi (Tihons, Poļina, Arina, Milana, Dmitrijs, Bogdans, Jelisejs). Jānorāda, ka Poļina bija vienīgā, kas iemācījās gandrīz visu pantu no galvas un savā nodabā dziedāja arī pēcpusdienā vai citā dienas laikā. Tas norāda uz bērna interesi par valodas skanisko pusi.

Vērojumi ļauj secināt, ka šāds rīta aplis labi aktivizē bērnus un noskaņo bērnus bilingvālam mācību procesam.

Tālāk darba autore uzskata par lietderīgu sniegt ieskatu dažu tēmu izklāstā.

Tēma „Es bērnodārzā”. Pēc adaptācijas perioda septembra beigās bērni aktīvi sāk iepazīt sevi un apkārtējos, liela uzmanība tiek pievērsta arī pašapkalpošanās iemaņu apguvei. Šo iemeslu dēļ leksikā tiek iekļauti vārdi, kas apzīmē ķermeņa daļas (gan krieviski, gan latviski).

Latviešu valodā individuāli un nelielās apakšgrupās tika izmantota pirkstu rotaļa „Šis pirkstiņš” (sk. 2.pielikumu), kā arī muzikāla rotaļa „Dziesma par slinko Jānīti”.

Anfisa, kas citkārt ir klusa un nedroša, bija lielā sajūsmā par dziesmu. Iespējams, tas saistīts ar faktu, ka V. Singajevska dzied bērna balsī. Bērniem ir grūti uztvert nedēļas dienas, uzsvars tiek likts uz minētajām ķermeņa daļām. Tihonam ļoti iepatikās nobeigums un viņš sāka pats dziedāt „Bija vesels”, Dmitrijs sāka saukt atsevišķas ķermeņa daļas ikdienas situācijās, piemēram, ģērbjoties, pirms uzlikt cepuri, viņš pieskaras galvai un saka: „Mati”. Skolotāja atbild: „mēs pieglaudīsim tavus matus un liekam cepuri”. Izrunājot vārdos tiek likts uzsvars uz vārdiem, ko bērns var saprast – pieglaudīsim, matus, cepuri. Zēns vēlreiz atkārtot „Mati”.

Salīdzinājumam – izmantota arī dziesma par ķermeņa daļām krievu valodā ar kustību demonstrēšanu. Bērnu aktivitāte, reaģējot uz muzikālo uzdevumu, ir aptuveni līdzvērtīga, taču atšķiras runas aktivitāte. Bērni vieglāk iegaumē, aktīvāk iesaistās tie, kuri latviski organizētajās rotaļās bija pasīvāki (Miraslava, Arturs, Arina, Jegors, Alise). Dotie novērojumi ļauj konstatēt, ka bērniem ir ļoti saistošas muzikālas kustību rotaļas, tomēr dažiem bērniem, kuriem saprašanas līmenis latviski ir zemāks, tuvākas šķiet rotaļas dzimtajā valodā.

Dotās tēmas ietvaros tika organizēta arī lomu rotaļa Ārsts. Bērni nāk pie ārsta, kurš jautā „Kā tevi sauc? Kas tev sāp?”. Bērnu iesaistīšanās pakāpe ir atšķirīga.

Rotaļa ļoti patīk Miraslavai. Lūk, bērna dialogs ar skolotāju – ārstu.

Ārsts: Labdien, meitenīt

Miraslava: Sveiki (*npuvem*)

Ārsts: Kā tevi sauc?

Miraslava: Mira.

Ārsts: Kas tev sāp?

Miraslava: Man sāp te (pieskaras kaklam), te (galvai), te (kreisai rokai), te (vēderam).

Ārsts: Tad jau tu esi ļoti slima! Es tevi izklausīšu (imitē darbu ar stetoskopu).

Miraslava: Vajag garšīgu vitamīnu.

Ārsts: Jā, tu esi gudra meitene! Te tev būs vitamīns! (iedod meitenei konfekti).

Miraslava izskatās ļoti apmierināta un uzreiz aizskrien.

Cits rotaļu dialogs.

Ārsts: Labdien.

Bogdans pamāj ar galvu.

Ārsts: Kā tevi sauc ?

Bogdans skatās apkārt, mulst. Ārsts: Vai tevi sauc Bogdans?

Bogdans priecīgi pamāj ar galvu.

Ārsts: Kas tev sāp?

Bogdans izliekas, ka klepo.

Ārsts atkal veic izklausīšanu un beigās iedod zāles – konfekti.

Bogdans labi saprot uz sevi vērstu runu, pie ārsta viņš atceras klepu, jo tikai iepriekšējā nedēļā ir slimojis un bērnam ir bijis klepus. Tas liecina, ka zēns ietver rotaļā savu personīgo pieredzi. Lai arī zēnam sāk veidoties frāžu runa, tomēr lomu rotaļā zēns nejūtas pārliecināts un nerunā.

Miraslava didaktiskās rotaļās (darbā ar kartītēm un priekšmetiem) var labi nosaukt visas ķermeņa daļas, taču lomu rotaļā kaut kādu iemeslu dēļ viņi vienkārši norāda

Jānorāda, ka tās ir samērā tipiskas bērnu reakcijas rotaļās pētījuma sākumā – bērni nejūtas droši, vispirms tas izpaužas runas aktivitātē.

Tēma „Lietus rudenī”. Tēmas ietvaros bērni iepazīstas ar laika apstākļiem – līst lietus. Bērni lasa lapas – izpēta, slapjas. Latviski bērni mācās dziesmiņu ar kustībām „Rudenī” (sk. 5.pielikumu).

Miraslavai un Arinai iepatīkas frāze „čību čabu” – meitenes skandē šos divus vārdiņus un lēkā, īpašu uzmanību nepievēršot kontekstam. Anfisai iepatīkas kustināt pirkstus, pēc divām reizēm viņa sāk atkārtot „piku-paku”. Alise pamīšus izmanto abas frāzes, turklāt arī komunikatīvās situācijās krievu valodā.

Šie novērojumi liecina, ka bērnus saista valodas skanējums, viņi pievērš tam uzmanību. Autores skatījumā tas uzlūkojams par labvēlīgu faktoru runas attīstībai kopumā. Vienlaikus tas norāda uz nepieciešamību pedagoģiskajā procesā izmantot daudzveidīgu, skanīgu valodas materiālu, tai skaitā muzikālas kustību rotaļas.

Dzimtās valodas attīstības sekmēšanai tiek izmantota V. Sutejeva pasaka „Zem sēnes”. Lūk, ieskats, dialogā, lasot pasaku.

V. Sutejevs „Zem sēnes” (pasaka tiek lasīta krievu valodā)

Skolotāja: Paskatieties pa logu, kāds šodien ir laiks?

Tihons: Slikts. Silti jāģērbjas.

Poļina: Līst lietus.

Skolotāja: Es jums piedāvāju paklausīties pasaku. Tas notika arī vienā lietainā dienā. Skolotāja rāda pirmo ilustrāciju.

Skolotāja: Paskatieties, kā līst lietus. Kas mums te ir paslēpies?

Bērni klusē, tad Alise: skudra

Skolotāja: Jā (lasa fragmentu). Kur paslēpās skudriņa? Varbūt uz sēnes? (ir rotaļlieta sēnīte un plastmasas skudriņa) Uzliek skudru uz sēnes.

Bērni noliedzoši krata galvu.

Poļina: Apakšā.

Skolotāja: Jā, lasīsim tālāk (fragmenta lasīšana – paslēpjas taurenis, pelīte, zvirbulis, zaķis). Kas tad īsti jau paslēpies zem sēnes? (norāda uz pasakas varoņiem - figūriņām, rosina nosaukt).

Dažiem bērniem to ir grūti izdarīt, bērni daļēji korī nosauc visus pasakas varoņus.

Skolotāja: No kā zaķītis bēga?

Arina norāda uz lapsu: *лиська ам-ам*

Skolotāja: Jā, pareizi Arina, zaķis bēga no lapsas, jo lapsa gribēja apēst zaķi. (runas procesā skolotāja uzsver vārdus zaķis, lapsa, apēst, demonstrējot zaķa un lapsas figūriņas)

Skolotāja lasa tālāk fragmentu līdz pasakas beigām.

Skolotāja: Patiešām, vardītei bija taisnība. Sākumā sēne bija maza, tur varēja paslēpties tikai maza skudra (rāda). Kāda sēne kļuva pasakas beigās? (paņem otru koka sēnīti – lielu).

Miraslava: Liela.

Skolotāja: Pareizi. Sēnes izaug lietus laikā. Atcerieties, kā mēs dziedājām dziesmiņu par lietu un sēni.

Bērni klusē. Dmitrijs nedroši: Čibu čabu?

Skolotāja aicina bērnus iesaistīties rotaļā latviski.

Tādejādi organiski tiek sasaistīti uzdevumi krieviski ar saturu latviešu valodā. Bērni viegli spēj pāriet no viena satura uz otru.

Jānorāda, ka pakāpeniski bērni aktivizējās, darba autore vēlētos dot ieskatu vienā no pēdējām aktivitātēm.

Tēma Kaķēni. Te tiek izmantotas divas V. Sutejeva pasakas – latviski „Trīs kaķēni” un krieviski „Kas teica ņau”.

Skolotāja kopā ar bērniem aplūko ilustrācijas „Trīs kaķēni”.

Skolotāja: Tie ir trīs brālīši kaķīši. Kādā tie ir krāsā? (velk pirkstu līdzī) – balts (bērni atkārto), pelēks (bērni atkārto), melns (arī atkārto).

Jānorāda, ka pēc 2 mēnešu ilgām nodarbībām bērni ir kļuvuši atvērtāki, viņi labprāt atkārto tekstu pēc skolotājas.

Skolotāja lasa tālāk, rāda kaķēnus, kuri ir iekrituši miltos. Kādi tagad ir kaķēni?

Dmitrijs: Balts

Polina tur pirkstu pie uzzīmētās miltu mucas: Milti. Balts.

Šie novērojumi liecina, ka bērni sāk jau patstāvīgi nosaukt vārdus, tomēr frāžu runa latviski praktiski vēl nav attīstījusies.

2.4. Pētījuma rezultātu analīze un ieteikumu pirmsskolas skolotājiem izstrāde

Pēc veiktā pētījuma atkārtoti tika veikta bērnu runas attīstības novērtēšana pēc kritērijiem. Pārskats par iegūto vērtējumu pētījuma beigās sniegts 8.tabulā.

Nepieciešams vēlreiz norādīt, ka darba autore atsevišķi vērtē latviešu valodas un dzimtās valoda apguves rādītājus, katru analizējot gan pēc trim kritērijiem, gan kopā.

Kritēriji tabulā apzīmēti ar cipariem, kur:

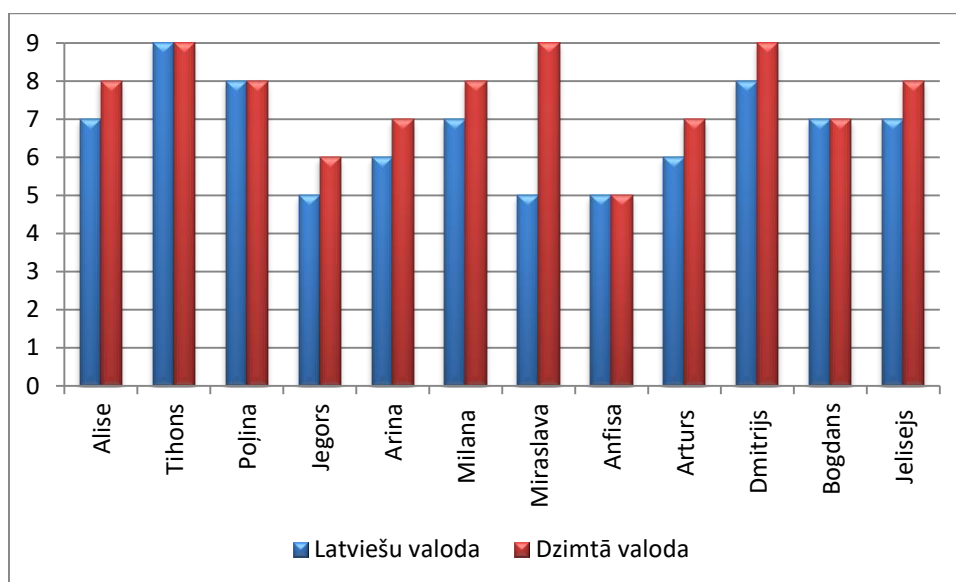
- Latviešu valodas apguvē: (1) saprašana; (2) atkārtošana; (3) patstāvīga lietošana
- Dzimtajā valodā: (1) saprašana; (2) lietošana; (3) izmantošana komunikācijai pēc savas iniciatīvas, vēršanās pie pieaugušā (komunikācija).

8.tabula. Valodas attīstības rādītāji pētījuma beigās

Bērns	Latviešu valodas apguve			Kopā	Dzimtās valodas apguve			Kopā
	1	2	3		1	2	3	
Alise	3	2	2	7	3	3	2	8
Tihons	3	3	3	9	3	3	3	9
Poļina	3	3	2	8	3	3	2	8
Jegors	2	2	1	5	3	2	1	6
Arina	2	2	2	6	3	2	2	7
Milana	3	2	2	7	3	3	2	8
Miraslava	2	2	1	5	3	3	3	9
Anfisa	2	2	1	5	2	2	1	5
Arturs	2	2	2	6	3	2	2	7
Dmitrijs	3	3	2	8	3	3	3	9
Bogdans	3	2	2	7	3	2	2	7
Jelisejs	3	2	2	7	3	3	2	8

Analizējot tabulas datus, var redzēt, ka ir ievērojami paaugstinājies dzimtās valodas saprašanas līmenis – tas gandrīz visiem bērniem novērtēts ar 3 ballēm, izņēmums ir Anfisa – meitene ir ļoti kautrīga un nedroša, sevī noslēgta, kas apgrūtina komunikāciju ar viņu. Anfisai arī ir saglabājusies vērtējums 1 balles attiecībā par aktīvu valodas izmantošanu gan latviešu, gan dzimtajā valodā. Līdzīgi rādītāji ir arī Jegoram, taču zēns pētījuma laikā spēja atraisīties, viņš labi saprot uz sevi vērstu un aktīvi iesaistās nodarbībā, vēro, izpilda kustības, tomēr pats pēc savas iniciatīvas pie pieaugušā verbāli nevērsas, tas pats arī latviešu valodā – bērns vēl ir nedrošs, lai izteiktu vārdus un frāzes latviski.

Abu valodu apguves rādītāji pētījuma beigās atspoguļoti 3.attēlā.

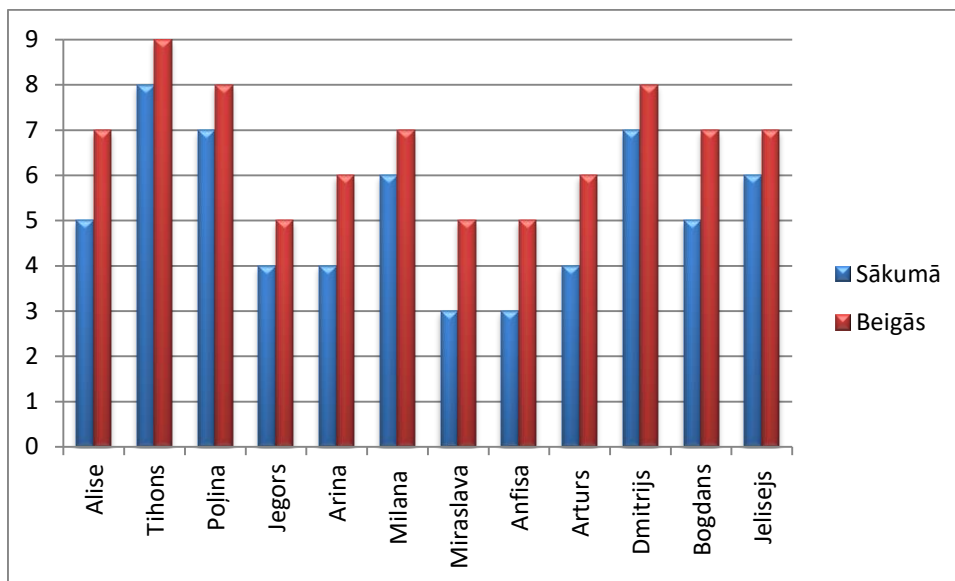

3. attēls. Valodas apguves rādītāji pētījuma beigās

Analizējot sasniegtos rezultātus, ir redzams, ka trim bērniem (Tihons, Miraslava, Dmitrijs) ir augstākie rādītāji (9) dzimtajā valodā, taču Tihons vienīgais uzrāda augstāko rādītāju abās

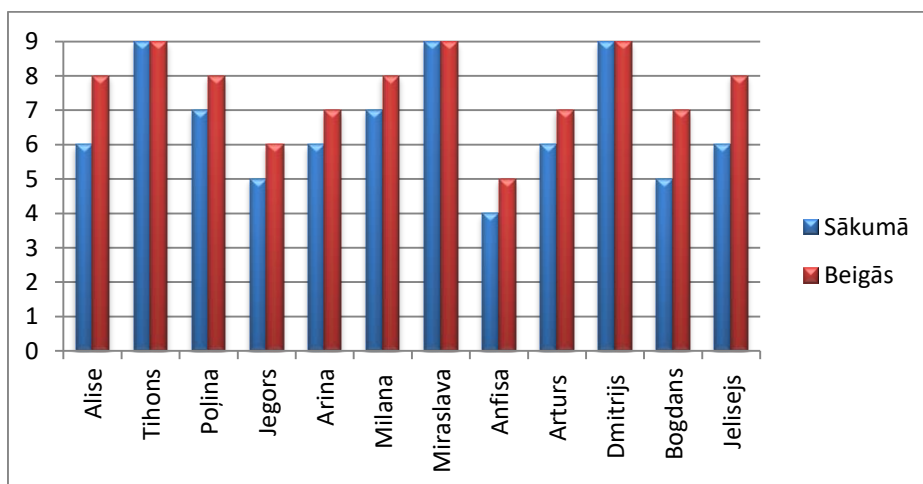
valodās. Pārsvārā bērniem augstāki rādītāji ir dzimtajā valodā, taču līdzīgi kā sākumā, Poļinai, Anfisai un Bogdanam tie ir vienādā līmenī. Protams, bērni nedaudz labāk pārvalda dzimto valodu, jo komunikatīvās situācijās savā starpā vai vēršoties pie skolotāja, bērni vienmēr izmanto dzimto, nevis latviešu valodu.

Skatot atsevišķi latviešu valodas apguves dinamiku, var secināt, ka pozitīva dinamika ir visiem grupas bērniem. Galvenokārt tas saistīts ar to, ka uzlabojās valodas saprašana, bērni kļuva atraisītāji un aktīvāk nekā sākumā iesaistījās piedāvātajās rotaļās, sāka atkārtot vārdus, frāzes. Sasniegtā dinamika uzskatāmi redzama 4.attēlā.

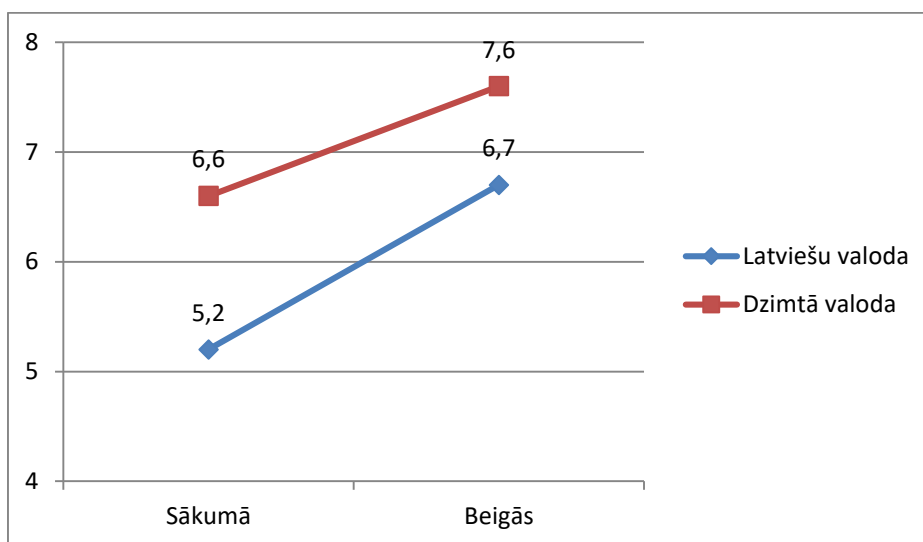
4.attēls. Latviešu valodas apguves dinamika

Vērtējot dzimtās (krievu) valodas apguvi, var secināt, ka arī te izaugsme ir visiem, lai arī nav sasniegti optimāli rezultāti. Bērniem ir paaugstinājusies valodas saprašana, tomēr grūtības joprojām sagādā komunikācija: bērni reti, kad izrāda iniciatīvu, biežāk vēršas, izsakot tikai vienu vārdu, ko papildina ar žestu, lai parādītu savas vajadzības, piemēram, bērns grib dzert, uz tualeti, paņemt no plaukta grāmatu u.tml. (sk. 5.att.).

5.attēls. Dzimtās valodas apguves dinamika

Ja skatām vidējos rādītājus grupā latviešu un dzimtās valodas apgūvē, tad dzimtā valoda ir apgūta labāk, īpaši jāņem vērā apstākļi, ka dzimtās valodas vērtēšanā tika ņemtas vērā arī bērna iniciatīva, vēršoties pie pieaugušā, savukārt latviešu valodā – tikai atbildes reakcijas. Tomēr ir novērojams, ka starpība valodu apgūvē pētījuma laikā ir nedaudz samazinājusies. Ja pētījuma sākumā tā bija 1.4 punkti (latviešu valodas vidējais vērtējums 5.2, dzimtā valoda – 6.6), tad pētījuma beigās starpība samazinājās līdz 0.9 punktiem (latviešu valodas vidējais vērtējums 6.7, dzimtā valoda – 7.6) (sk. 6.att.).

6. attēls. Vidējo rādītāju grupā dinamika latviešu un dzimtās valodas apgūvē

Šādi rādītāji ļauj pieņemt, ka pētījuma ietvaros tika veicināta vispusīga bērnu runas attīstīšana, veicinot abu valodu līdzvērtīgu apguvi, kam ir liela nozīme, tā kā bērni nākotnē pāries uz mācībām latviešu valodā saskaņā ar jauno pirmsskolas izglītības standartu.

Protams, ir jāņem vērā arī apstākļi, ka pētījums noritēja uzreiz pēc adaptācijas perioda (ar septembra otro pusi), tā pārvarēšana, iespējams, pati pat sevi sekmēja bērnu runas aktivitāti, tomēr ir jāatzīst, ka veiksmīgi izdevās veicināt arī latviešu valodas apguves rādītājus. Tas ļauj pieņemt, ka pētījuma hipotēze ir apstiprināta, ievērojot tajā iekļautos nosacījumus: tiek izmantota komunikatīva pieeja, netulkojot materiālus, tiek rosināta runas aktivitāte abās valodās vienādi, noteiktas aktivitātes tiek īstenotas latviski, kas ļauj bērnam nošķirt abu valodu lietojumu.

Pētījuma ietvaros iegūtie rezultāti, ļāva izstrādāt vispārējus **ieteikumus** pirmsskolas skolotājiem par runas attīstības veicināšanu divgadīgiem bērniem bilingvālā procesā:

- 1) Iekļaujot latviešu valodu bilingvālā mācību procesā, ieteicams katru dienu sākt ar rīta apli latviski, šajā nolūkā ar bērniem iemācoties īsu dzejolīti. Sākumā bērni var vienkārši atkārtoti tikai kustības, vēlāk atsevišķus vārdus, līdz pariet pie frāzēm.
- 2) Valodas attīstīšanas sekmēšanai pirmais nosacījums ir atbilstošas valodas vides veidošana. Telpā ir jāiekļauj ilustrētas bērnu grāmatas, dažādas rotaļlietas, dzīvnieku

figūras u.c. Turklāt, lai saglabātu bērnu interesi, ieteicams „ekspozīciju” mainīt, nomainoties apgūstamai tēmai. Rotaļlietas un materiālus, kas nav saistāmas ar tēmu, var nolikt bērniem neredzamā vietā. Ja grupā ir daudz rotaļlietu, tas ļoti kļiedē uzmanību, mazina interesi par rotaļām.

- 3) Bērniem attīstās liela interese par valodas ritmu, tādēļ pedagoģiskajā procesā svarīgi izmantot dzeju, muzikālas kustību rotaļas ar tekstiem u.tml.
- 4) Ikdienu pedagoģiskajā procesā svarīgi ir izmantot daiļliteratūru, turklāt dažādos laika posmos pamīšus lietojama gan literatūra krievu, gan latviešu valodā. Sākotnējā posmā, ja bērniem nav attīstījusies interese par grāmatām vai ir zems runas saprašanas līmenis, kas apgrūtina priekšlasījumu klausīšanos, var vienkārši pētīt ilustrācijās redzamo un mēģināt izsekot notikumu gaitai pēc ilustrācijām. Ļoti piemērotas šajā nolūkā ir M. Stārastes ilustrētās bērnu grāmatas. Otrs paņēmiens: ik pēc neliela fragmentiņa rādīt ilustrācijas vai rotaļlietas. Te būtu piemērotas V. Sutejeva pasakas, kas pieejamas gan krieviski, gan latviski. Lasīšanas laikā (kad bērni klausās tekstu), nebūtu ieteicams vienlaicīgi rādīt roku vai pirkstu lellītes, lai tādējādi vizualizētu notikumus. Šis paņēmiens nav piemērots, jo mazi bērni neprot sadalīt uzmanību. Dramatizāciju ar lellītēm var izmantot atsevišķi, kad bērniem pasakas teksts jau ir ticis lasīts, tas ir zināms. Šis paņēmiens uzlabos lasītā teksta saprašanu.
- 5) Lasot priekšā vai stāstot kaut ko, svarīgi ir visu laiku pārliecināties par to, ka bērni ir sapratuši. Šajā nolūkā nepieciešams sadalīt lasīšanas vai stāsta procesu īsākos fragmentos, nodrošinot nepārtrauktu interaktīvu mijiedarbību ar bērniem. Bērnu uzmanība tiek uzturēta ar izteiksmīgas balss palīdzību, nodrošinot acu kontaktu ar bērniem. Izlasot dažas rindkopas, uzreiz nepieciešams uzdot jautājumus, lūgt parādīt ilustrācijās varoņus vai atnest no rotaļlietu plaukta lasītās pasakas vai stāsta varoņus (piemēram, dzīvniekus). Lasāmie fragmenti dzimtajā valodā var būt garāki nekā latviešu (otrajā) valodā.
- 6) Lai rosinātu bērnus atkārtot vārdus un īsas frāzes, ir izmantojamas kustību rotaļas (apļa rotaļas, kurās bērni atkārtoti kustības un vārdus pēc skolotāja); pirkstu rotaļas. Tāpat ļoti veiksmīgi ir iekļaujamas dramatizācijas rotaļas gan latviešu, gan krievu valodā. Šajās rotaļās skolotājs ir teicējs, bērni pārvieto figūras, lellītes vai kustas paši atbilstoši tekstam, tomēr ir iespējama arī improvizācija. Jo augstāks ir bērnu runas līmenis, jo plašākas replikas var piedāvāt teikt. Sākotnēji bērni var vispār nerunāt, tikai patstāvīgi veikt imitējošas kustības. Tādā gadījumā šīs rotaļās tikai sekmēs bērnu runas saprašanu.

- 7) Valodas aktivizēšanai ir izmantojamas didaktiskās rotaļas, kas paredz vārdu nosaukšanu. Tomēr ir jānorāda, ka šādas rotaļas izmantojamas tikai individuāli vai apakšgrupās.
- 8) Aktīvai valodas lietošanai izmantojamas komunikatīvas situācijas, kad pie bērniem nāk kāds ciemiņš (piemēram, rotaļu zaķis), ar kuru ir jāsarunājas latviski. Dzimtās valodas aktivizēšanai plaši izmantojamas lomu rotaļas. Divgadīgiem bērniem lomu rotaļas paredz viens darbības veikšanu, turklāt vienmēr lomu uzņemas skolotājs, piemēram, rotaļā „Pie Ārsta” skolotājs ir ārsts.
- 9) Valodas materiāla apjoms ir patstāvīgi koriģējams un pārskatāms, vadoties pēc sasniegtajiem rezultātiem.

Secinājumi

Teorētiski un empīriski iegūtā informācija ļāva nonākt pie šādiem secinājumiem:

- 1) Bilingvisms paredz spēju pamīšus lietot divas valodas atkarībā no vajadzības un konkrētās komunikācijas situācijas. Indivīds var abas valodas pārvaldīt vienādi labi, tomēr biežāk vienu valodu (dzimto) bilingvālis zina labāk, vai arī pārvalda dažādus valodas aspektus.
- 2) Ja bērns nonāk saskarē ar otru valodu agrīnā vecumā, tad viņš otru valodu apgūst pēc tādiem pašiem mehānismiem kā dzimto valodu. Pat ja sākotnēji bērns nediferencē valodas, jau agrīnā vecuma bērns prot nošķirt divas valodas sistēmas un tās lietot atsevišķi. Ir iespējama divu valodu „miksēšana” – bērns nezināmo leksiku vienā valodā pārceļ otrā valodā, dažreiz pat pieskaņojot attiecīgās valodas skanējumam. Šī īpatnība saistīta nevis ar neprasmī nošķirt divas valodas, bet ar tāda apjoma valodas līdzekļu apguvi, kas neatbilst bērna pieaugošajām komunikācijas vajadzībām.
- 3) Bērna aktīvās runas attīstība sākas ar dzimšanas brīdi. Ap gada vecumu bērns sāk izrunāt pirmos apzinātos vārdus, bilingvāliem bērniem tas var notikt vēlāk – līdz 15 mēnešu vecumam. No pusotra līdz diviem gadiem bērniem parasti parādās frāžu runa, bilingvāliem bērniem tā var attīstīties līdz 30 mēnešu vecumam, tādējādi divgadīgiem bilingvāliem bērniem var nebūt attīstījusies frāžu runa, kas apgrūtina komunikāciju.
- 4) Zinātniskajā literatūrā nav datu, kas pamatotu, ka nevēlami pedagoģiskajā procesā uzsākt agrīnu (pirmajos divos dzīves gados) otras valodas apguvi – otrās valodas apguve nekādi nekavē dzimtās valodas attīstību. Tomēr ir svarīgi ņemt vērā bilingvālu bērnu valodas apguves īpatnības un radīt tam atbilstošus pedagoģiskos nosacījumus.
- 5) Empīriskā pētījumā tika atklāts, ka pamatā pastāv sakarības starp dzimtās valodas un latviešu valodas apguves līmeni. Tomēr latviešu valodas līmenis var krasi atšķirties no dzimtās, ja bērns nav motivēts, viņam apkārtējā vide to neveicina. Vērtējot bērnus pēc 3 kritērijiem 2 baļļu skalā, pētījuma sākumā tika secināts, ka dzimtā valoda ir apgūta labāk vidēji grupā par 1 punktu (9 baļļu skalā).
- 6) Empīriskā pētījuma beigās saglabājās diferencētas atšķirības starp latviešu un dzimtas valoda apguves rādītājiem, tomēr tie būtiski paaugstinājās – paaugstinājās latviešu valodas saprašanas līmenis, kas pētījuma sākumā daudziem bija nepietiekams. Visi bērni pētījuma ietvaros sāka atkārtot frāzes latviski un mijiedarbojās ar skolotāju, kurš runāja latviski. Iegūtie rezultāti ļauj apstiprināt sākotnēji izvirzīto hipotēzi:.
- 7) Iegūtie rezultāti, kā arī pētījuma laikā veiktie novērojumi ļāva formulēt vispārējus ieteikumus par runas attīstības sekmēšanu divgadīgiem bērniem bilingvālā procesā. Tādējādi pētījuma mērķis ir sasniegts, uzdevumi īstenoti.

Priekšlikumi

- 1) Sekmējot valodas attīstību bilingvālā pedagoģiskajā procesā, nepieciešams radīt vidi, kas veicinātu komunikāciju un bērnu aktivitāti divās valodās. Šajā nolūkā dažādās kombinācijās izmantojamas visas trīs lielās metožu grupas: uzskatāmās, verbālās un praktiskās.
- 2) Valodas attīstības sekmēšanai otrā valoda izmantojama dažādās rotaļās, kā arī ikdienas komunikatīvās situācijās. Galvenie paņēmieni runas attīstības veicināšanai divgadīgiem bērniem ir: pirkstu rotaļas, kustību rotaļas, didaktiskās rotaļas, kā arī sižetiskās / teatrālās rotaļas.
- 3) Divgadīgu bērnu runas attīstība bilingvālā pedagoģiskajā procesā tiks veiksmīgi sekmēta, ja: skolotājs izmantos komunikatīvu pieeju rotaļnodarbībās, rosinot bērnu runas aktivitāti abās valodās; otrā valodā tiks piedāvāts materiāls noteiktās situācijās, kas ļaus bērniem precīzi nošķirt abas valodas.

Izmantotās literatūras un avotu saraksts

1. Alijevs, R., Kaže, N. (2001) *Bilingvālā izglītība: teorija un dzīve*. – R.: Retorika A.
2. Barnett, L. M., van Beurden, E., Morgan, P. J., Brooks, L. O., & Beard, J. R. (2008). Does Childhood Motor Skill Proficiency Predict Adolescent Fitness? *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 40, 2137-2144. <https://doi.org/10.1249/MSS.0b013e31818160d3>
3. Beikers, K. (2002) *Bilingvisma un bilingvālās izglītības pamati*. – R.: Nordik.
4. Bialystok E, Feng X. (2011) *Language proficiency and its implications for monolingual and bilingual children*. In: Durgunoglu AY, Goldenberg C, editors. *Language and literacy development in bilingual settings*. Guilford; New York: pp. 121–138.
5. Bialystok E, Luk G, Peets KF, Yang S. (2010) *Receptive vocabulary differences in monolingual and bilingual children*. *Bilingualism: Language and Cognition*.;13(4):525–31
6. Bonfiglio C.M. (2017) *Bilingual Children and Speech Delay*. Online: <https://bilingualkidspot.com/2017/03/06/speech-delay-bilingual-kids-expert-advice-speech-therapist/>
7. Brice, B. (2007) *Pirkstiņu rotaļas*. Rīga: Raka.
8. Choumak, L.N. (2002) *Bilingual Education Models in Latvia: a view from Belarus*. Carfack Publishing.
9. Conboy BT, Thal DJ. (2006) *Ties between the lexicon and grammar: Cross-sectional and longitudinal studies of bilingual toddlers*. *Child Development*.;77:712–35. [PubMed]
10. Cummin J. (2001) *Bilingual Children's Mother Tongue*. Online: http://www.lavplu.eu/central/bibliografie/cummins_eng.pdf
11. Ellis R. (2009). A variable competence model of second language acquisition. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, Volume 23, Issue 1-4, Pages 47–70, DOI: <https://doi.org/10.1515/iral.1985.23.1-4.47>
12. Fierro-Cobas, V. & Chan, E. (2001) *Language development in bilingual children: a primer for pediatricians*, *Contemporary Pediatrics* Vol.18, No.7, 79-98.
13. Gathercole VCM, Thomas EM. (2009) *Bilingual first-language development: Dominant language takeover, threatened minority language take-up*. *Bilingualism: Language and Cognition*.;12:213–23.
14. Genesee, F. H. (2009). *Early childhood bilingualism: Perils and possibilities*. *Journal of Applied Research on Learning*, 2 (Special Issue), Article 2, pp. 1-21.
15. Gillam, R. B., Peña, E. D., Bedore, L. M., Bohman, T. M., & Mendez-Perez, A. (2013). *Identification of specific language impairment in bilingual children: I. Assessment in English*. *Journal of speech, language, and hearing research : JSLHR*, 56(6), 1813-23.

16. Izglītība mūsdienīgai lietpratībai (2017). Mācību satura un pieejas apraksts. Projekts Skola-2030. vad. V. Kakse. Pieejams: <http://www.izm.gov.lv/images/aktualitates/2017/Skola2030Dokuments.pdf>
17. Krafte, B. (2006) *Pirkstiņu rotaļas*. Rīga: Puse plus.
18. Kaņepēja R. (2012). *Runātprasmes saikne ar apkārtnes un literatūras iepazīšanu. Ceļā uz skolu. Bērnu sagatavošana pamatizglītības apguvei*. Rīga: Zvaigzne ABC, 127.-166.lpp.
19. King K, Fogle L. (2006) Raising bilingual children: Common parental concerns and current research. Center for Applied Linguistics Digest. Online: http://ea.niusileadscape.org/docs/FINAL_PRODUCTS/LearningCarousel/RaiseBilingChild.pdf
20. Konstantinova I. (2011) *Kustību prieks*. Rundāle.
21. *Latviešu valodas aģentūra (2013) Pirmsskolas bilingvālo izglītības programmu izstrādes teorētiskais pamatojums*. Rīga. Pieejams: http://maciunmacies.valoda.lv/images/Maci/CLIL_MetodiskieMateriali/Pirmsskolas_bilingv_alo_izglitibas_programmu_izstrades_teortiskais_pamatojums.pdf
22. Linguistic Society of America (2012) FAQ: Raising Bilingual Children. Online: <https://www.linguisticsociety.org/resource/faq-raising-bilingual-children>
23. Lowry L. (2012) Bilingualism in Young Children: Separating Fact from Fiction. Sk. internetā Pieejams: <http://www.hanen.org/Helpful-Info/Articles/Bilingualism-in-Young-Children--Separating-Fact-fr.aspx>
24. Macleod, A. A., Fabiano-Smith, L., Boegner-Pagé, S., & Fontolliet, S. (2012). Simultaneous bilingual language acquisition: The role of parental input on receptive vocabulary development. *Child language teaching and therapy*, 29(1), 131-142.
25. Maurin M. (2015) What Does It Mean To Be Bilingual? Online: <https://www.babbel.com/en/magazine/the-bilingual-brain>
26. *Miltiņa, I., Pastare, S. (2005) Pirmie soļi logopēdijā, II daļa*. Rīga: PIAC.
27. Morfidi, Eleni & Leij, Aryan & F. de Jong, Peter & Scheltinga, Femke & Bekebrede, Judith. (2006). *Reading in two orthographies: A cross-linguistic study of Dutch average and poor readers who learn English as a second language*. *Reading and Writing*. 20. 753-784. DOI: 10.1007/s11145-006-9035-9.
28. Paradis, J. (2010). *The interface between bilingual development and specific language impairment*. *Applied Psycholinguistics*, 31, 227-252.
29. Paradis, J., Genesee, F., & Crago, M. (2011). *Dual Language Development and Disorders: A handbook on bilingualism & second language learning*. Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing .

30. *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca* (2000) V.Skujiņas red. Rīga: Zvaigzne ABC
31. Peña, E. D., Gillam, R. B., & Bedore, L. M. (2014). Dynamic assessment of narrative ability in English accurately identifies language impairment in English language learners. *Journal of speech, language, and hearing research : JSLHR*, 57(6), 2208-20.
32. *Pirmsskolas mācību programma* (2019). Vad. D. Namniece, Z. Oliņa. Rīga: VISC.
33. Mārtinsone K., Miltuze A., Voita S. (2015) *Psiholoģija. I daļa*. Rīga: Zvaigzne ABC.
34. Somers T. (2017) *Content and Language Integrated Learning and the inclusion of immigrant minority language students: A research review* Springer Science+Business Media B.V. and UNESCO Institute for Lifelong Learning 2017. *Int Rev Educ* (2017) 63:495–520.
35. Šternfelde I. (2017). *Šķās motorikas attīstīšana pirmsskolas vecuma bērniem*. Rīga: Pētergailis.
36. Vorda S. (2017) *Mazais runā*. Rīga: Zvaigzne ABC.
37. Венгер, Л.А., Мухина В.С. (1988) *Психология*. Москва: Педагогика.
38. Берк Л.Е. (2006) *Развитие ребенка*. Москва, Питер.
39. Бондаренко А. К. (1992) *Дидактические игры в детском саду*. -Москва: Просвещение
40. Герасимова, А., Кузнецова В. (2004) *Школа раннего развития. Все аспекты развития вашего ребенка. От рождения до трех лет*. Москва: Нева.
41. Галаванова Т.В. (1996) *Развивающие игры с малышами*. Ярославль "Академия развития".
42. Жукова Н., Мастюкова Е., Филочева Т. *Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников*. – Екатеринбург, АРТ ЛТД, 1999.
43. *Инфоурок* (2019) Статическая пальчиковая гимнастика. Упражнения на статическое воспроизведение положений пальцев рук, воспроизведение образов предметов с помощью пальцев. Online: <https://infourok.ru/staticheskaya-palchikovaya-gimnastika-uprazhneniya-na-staticheskoe-voisproizvedenie-polozheniy-palcev-ruk-voisproizvedenie-obrazov-3181263.html>
44. Калугина Ю. (2014) Развитие речи детей 2–3 лет. Online: <https://www.maam.ru/detskijsad/razvitie-rechi-detei-2-3-let.html>
45. Кольцова М., Рузина М. (2002) *Ребенок учится говорить*. Екатеринбург: У-Фактория
46. Конева Е. (2019) *Развитие речи детей раннего возраста*. Online: <https://vospitanie.guru/rech/uprazhneniya-dlya-razvitiya-u-detej-2-3-let>
47. Крюкова И. (2012). Подвижные игры как средство воспитания дошкольников. Online: <https://nsportal.ru/detskiy-sad/fizkultura/2012/04/17/podvizhnye-igry-kak-sredstvo-vospitaniya-doshkolnikov>

48. Михайленко Н., Иванова Р. (1980) *Воспитание детей в игре. Основы дошкольной педагогики* М. Педагогика.
49. Никитин Б.П. *Ступеньки творчества или развивающие игры.* – Москва: Просвещение, 1990.
50. Сохин Ф.А. (1979) *Развитие речи детей дошкольного возраста: Пособие для воспитателя дет. сада.* М.: Просвещение.
51. Тимофеева Е.А. (1991) *Подвижные игры с детьми младшего дошкольного возраста.* Москва: Педагогика.
52. Тихеева Е.И. (1981) *Развитие речи детей.* Москва: Просвещение.
53. Эльконин Д. Б. (1989) *Избранные психологические труды.* Под редакцией В. В. Давыдова, В. П. Зинченко. Москва «Педагогика» Источник: [http://psychlib.ru/mgppu/eit/EIT-001-.HTM#\\$p1](http://psychlib.ru/mgppu/eit/EIT-001-.HTM#$p1)

Pielikumi

1.pielikums

Statiski pirkstu vingrinājumi

Mājas jumts

Karogs

Laiviņa

Tvaikonis

Koks

Krēsls

Galds

saules stari

Pumpurs

Taurenis (rokas tiek kustinātas)

Avots: Калинина О. В. (2018) Статическая пальчиковая гимнастика. Упражнения на статическое воспроизведение положений пальцев рук, воспроизведение образов предметов с помощью пальцев. Pieejams: <https://infourok.ru/staticeskaya-palchikovaya-gimnastika-uprazhneniya-na-staticeskoe-voisproizvedenie-polozheniy-palcev-ruk-voisproizvedenie-obrazov-3181263.html>

Šis pirkstiņš

Šis pirkstiņš – vectētiņš
Tas pirkstiņš – vecmāmiņa,
Šis lielais – tētis,
Tas – māmiņa,
Bet pats maziņais – Tas jau tas labiņais.

Citu pēc sīta noliec visus bērna pirkstiņus, sākot no īkšķa.

Putna ligzdiņa

Putniņš taisa ligzdiņu,
Gaida savu sieviņu.
Atskrēja sieviņa,
Iedēja oliņas,
Nav ilgi jāgaida,
Jau bērni ligzdiņā.
Tie visi čiepst – čiep, čiep, čiep.
Māmiņ, tētiņ, stiep, stiep, stiep!
Daudz mazu tārpiņu,
Daudz lielu vaboļu.
Čiep, čiep, čiep, Stiep, stiep, stiep!

* Pieaugušais saliek abas plaukstiņas kopā tā, lai veidotos ligzdiņa. Divi pirksti attēlo putniņus, kas snaikstās pār ligzdas malu.

Vāru, vāru putriņu

Vāru, vāru putriņu
– Pieci milti katlā.
Šītam tīka, šītam tīka, Šītam tīka, šītam tīka, Pašam mazajam nepalika,
Tec, pelīt, pēc ūdentiņa!

Cepu, cepu, kukulīti

Cepu, cepu kukulīti,
Citu lielu, citu mazu.
Brauksim ciemos, dosim bērniem!
Kurš mazāks tam mazāku,
Kurš lielāks – tam lielāku.
Ja tie bērni neēdis, ēdīsim paši – Ņam, ņam, ņam!

Vispirms šī bērna plaukstas. Rādot lielu kukulīti, bērna plaukstas attālina vienu no otras, bet, rādot mazo, tuvinā. Runājot par braukšanu, bērnu ucina. Sakot „ņam, ņam, ņam”, glauda bērna vēderiņu.

Atskrien pelīte

Atskrien pelīte,
Uzbūvē mājiņu.
Atlido odiņš,
Uztaisa tiltiņu.
Atlec blusiņa
Un dara tā!

* Vispirms pieaugušā plaukstas izveido mājiņu, tad tiltiņu. Blusiņa pakutina bērna vēderiņu.

Balons

Pūšam, pūšam balonu
(Rokas pie mutes, rāda, kā “pūš” balonu.)
Tādu lielu, apaļu.

(Rāda, cik liels būs balons – izplešot rokas unveidojot apli.)

Mīcu, mīcu mīkliņu

Mīcu, mīcu mīkliņu,

Izcepu kūciņu,

Izcepu kūciņu

Mīkstu kā pūciņu.

(Ar dūrēm atdarina mīklas mīcīšanu.)

Izcepsim labi - ēdīsim abi.

(Sit plaukstas.)

Ņam, ņam, ņam!

(Ar rokām rāda, kā ēdienu liek pie mutes.)

Gardi, gardi, gardi!

(Glauda vēderu.)

Saulīte

Saulīte siltā, Saulīte jaukā

(Rokas izstieptas virs galvas, ritmiski groza pirkstus.)

Debesīs zelta Ratiņos braukā!

(Brīnās, plaukstas pieliekot pie vaigiem.)

Avots: Sproģe E. (2011) Rotaļas ar pirkstiņiem – skaitāmpantiņi. Pieejams:

<https://mammassmaids.net/2011/03/28/rotalas-ar-pirkstiniem-skaitampanti-i/>

«УТИ-УТИ»

- Ути-ути, полетели,
 На головушку сели.
 Поклевали, поклевали
 И домой улетали.
- Машем руками ребёнка.
 Кладем ладони ребёнка ему на голову.
 «Кладём» голову ребёнка его пальцами.
 Руки с головы «слетают».

«ДВА МЕДВЕДЯ»

- Сидели два медведя
 На тоненьком суку:
 Один читал газету,
 Другой молот муку.
 Раз ку-ку, два ку-ку —
 Оба шлёпнулись в муку.
 Нос в муке,
 Хвост в муке,
 Ухо в кислом молоке.
- Руки согнуты в локтях (сжаты в кулаки), прижаты к туловищу. Ребёнок покачивается из стороны в сторону.
 Разводим руки в стороны как при чтении газеты.
 Стучим одним кулаком по другому.
 Кулаки «падают» на колени.
 Показываем пальцем на нос.
 Показываем рукой за спину.
 Берёмся пальцами за ухо.

«СОРОКА-БЕЛОБОКА»

- Ты, сорока-белобока,
 Научи меня летать,
 Ни высоко, ни далеко —
 Только море увидать.
- «Машем крыльями».
 Руки вверх.
 Руки в стороны.
 Ладонь «козырьком» ко лбу.

«ТУК-ТУК»

- Тук-тук-тук!
 — Да-да-да!
 — Можно к вам?
 — Рад всегда!
- Три удара кулаками друг о друга.
 Три хлопка в ладоши.
 Три удара кулаками друг о друга.
 Три хлопка в ладоши.

«БОРОВИЧОК»

На полянке — толстячок.

Правая рука сжата в кулак.

Это — гриб-боровичок.

Ладонь левой руки накрывает правую руку.

А под ним, собрав пожитки,

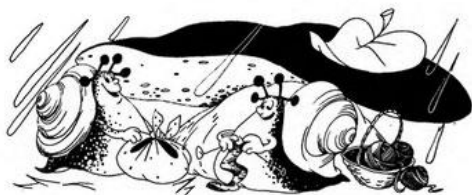

Левая рука остаётся сверху.

В дождик прячутся улитки.

Правая рука — «улитка».

«МЫШОНОК»

Сел мышонок на маслёнок,

Ладонь правой руки накрывает кулак левой.

А маслёнок — липкий гриб.

Кулак левой руки вращается вокруг своей оси.

Посидел на нём мышонок

Повлосить ладонью правой руки по кулаку левой.

И прилип, прилип, прилип.

«Отрываем» ладонь от кулака, а она держится, плотно обхватив кулак левой.

Avots: Пальчиковые игры для малышей с 1 до 3-х лет (2019) Online:

<https://www.detiam.com/пальчиковые-игры/>

Sasveicināšanās dziesma rīta aplī

Labu rītu saulītei! (pastiepjām rokas uz augšu)
Labu rītu zemītei! (pieliekam plaukstas pie grīdas)
Labu rītu actiņām! (pieskaramies acīm)
Labu rītu austiņām! (pieskaramies ausīm)
Labu rītu rociņām! (izstiepjām un pagrozām rokas)
Labu rītu kājiņām! (padipinām ar kājiņām)

Actiņas skatās. (samirkšķinām)
Austiņas klausās. (aizliekam plaukstas aiz ausīm)
Rociņas plaukšķina. (plaukšķinām)
Kājiņas dipina. (dipinām)

Visi kopā nākam, (soļojam)
Jauki dienu sākam! (plaukšķinām)
Mīļi visiem uzsmaidām, (pieliekam rādītājpirkstus pie vaigiem)
Labu rītu pasakām! (paklanāmies cits citam)

Avots:

<https://beerniem.blogspot.com/2013/06/sasveicinasanas-pantini.html>

5.pielikums
Kustību rotaļa

Rudenī Rudenī

1. Či - bu ča - bu čab, la - pas čab. 2. Pi - ku pa - ku pak,
4
lie - tiņš list. 3. Klu - si, klu - si, klu - si sē - nes dīgst!

1. Čibu čabu čab, lapas čab.
| Bērni sēž, viegli plaukšķinot pa ceļgaliem.
2. Piku paku pak, lietņš līst.
| Ātri kustinot pirkstus, atdarina lietutiņu.
3. Klusi, klusi, klusi sēnes dīgst!
| Plaukstas saliktas kopā, rokas lēnām ceļ
augšup, izveido virs galvas „sēnes cepuri”.

Avots: I.Konstantinova (2011) Kustību prieks. Rundāle, 25.lpp.

GALVOJUMS

Es, _____

apliecinu, ka darbs izstrādāts atbilstoši zinātniskās ētikas principiem.

Darbā izmantotā literatūra u. c. avoti norādīti literatūras u. c. avotu sarakstā.

Dažāda veida informācijai (atziņām, citātiem, attēliem, tabulām u. c.), kas iegūta no minētajiem avotiem, pētnieciskajā darbā un tā pielikumos norādītas atsauces.

Darba autors

_____
(vārds, uzvārds)

_____
(paraksts)

Datums: _____

IZZIŅA PAR AIZSTĀVĒŠANU

Kvalifikācijas darbs / Bakalaura darbs / Diplomdarbs / Maģistra darbs izstrādāts
(atbilstošo pasvītrot)

LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
(fakultāte)

Ar savu parakstu apliecinu, ka darbs izstrādāts patstāvīgi.

Darba autors

_____
(vārds, uzvārds, paraksts)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Darba zinātniskais vadītājs

_____
(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds,
paraksts)

Kvalifikācijas darbs / Bakalaura darbs / Diplomdarbs / Maģistra darbs aizstāvēts

Pārbaudījuma _____ **sēdē, protokola**
komisijas **20__ .gada** _____ **Nr.** _____

vērtējums

_____ _____
(vērtējums) (vērtējums vārdiem)

Valsts pārbaudījuma
komisijas priekšsēdētājs

_____
(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

_____
(paraksts)